

ЛІСОВЕЦЬ О. В.

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ З ОСНОВАМИ НАРОДОЗНАВСТВА

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя

ЛІСОВЕЦЬ О. В.

**НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ
ВИХОВАННЯ З ОСНОВАМИ
НАРОДОЗНАВСТВА**

*Навчальний посібник
для здобувачів вищої освіти за спеціальністю
012 Дошкільна освіта*

Ніжин – 2022

УДК 373.2.015.31:17.035.3]:39(075.8)

Л63

Рекомендовано Вченою радою

Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

(НДУ ім. М. Гоголя)

Протокол № 6 від 29.12.2022 р.

Рецензенти:

Матвієнко С. І. – доцент кафедри дошкільної освіти Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, кандидат педагогічних наук, доцент;

Аніщук А. М. – доцент кафедри дошкільної освіти Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, кандидат педагогічних наук, доцент.

Лісовець О. В.

Л63 Національно-патріотичне виховання з основами народознавства: навчальний посібник для здобувачів вищої освіти за спеціальність 012 Дошкільна освіта. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2022. 111 с.

Навчальний посібник містить матеріали для вивчення навчальної дисципліни «Національно-патріотичне виховання з основами народознавства» студентами спеціальності 012 Дошкільна освіта. У посібнику розглядаються основні завдання, напрями освітньої роботи з національно-патріотичного виховання дітей у закладі дошкільної освіти, методики залучення батьків до цієї роботи, використання національно-культурної спадщини українського народу.

Посібник рекомендовано здобувачам вищої освіти, вихователям закладів дошкільної освіти, батькам для використання в роботі з дітьми дошкільного віку.

УДК 373.2.015.31:17.035.3]:39(075.8)

© О. В. Лісовець, 2023

© НДУ ім. М. Гоголя, 2023

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
РОЗДІЛ 1. НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК СКЛАДОВА ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ	8
1.1. Актуальність національно-патріотичного виховання підростаючого покоління на сучасному етапі розвитку України.....	8
1.2. Патріотичне виховання як педагогічна категорія.....	11
1.3. Законодавство України у сфері національно-патріотичного виховання	16
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНО- ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ У СФЕРІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	22
2.1. Мета та завдання національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку.....	22
2.2. Напрями, форми та методи національно-патріотичного виховання у сучасному закладі дошкільної освіти.....	26
2.3. Умови реалізації завдань з національно-патріотичного виховання в ЗДО.....	32
РОЗДІЛ 3. СІМЕЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ОСНОВА ВИХОВАННЯ ГРОМАДЯНИНА-ПАТРІОТА	41
3.1. Роль сім'ї у національно-патріотичному вихованні дітей дошкільного віку.....	41
3.2. Методика національно-патріотичного виховання дітей в родині	43
3.3. Підвищення компетентності батьків у національно- патріотичному вихованні дітей дошкільного віку.....	48
РОЗДІЛ 4. НАРОДОЗНАВСТВО ЯК ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	51
4.1. Народнознавство як наукова галузь	51
4.2. Сутність та особливості педагогіки народознавства.....	53
4.3. Напрями і принципи народознавчої роботи у закладі дошкільної освіти	58

РОЗДІЛ 5. МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТЬ З НАРОДОЗНАВСТВА.....	67
5.1. Методика використання різних фольклорних жанрів у роботі з дітьми дошкільного віку	67
5.2. Особливості застосування народних ігор у закладі дошкільної освіти	74
5.3. Методика ознайомлення дітей з родинними відносинами та сімейними традиціями.....	78
5.4. Методика ознайомлення дошкільників з народними символами України	82
5.5. Методика ознайомлення дітей з українською календарною обрядовістю.....	89
 ЛІТЕРАТУРА.....	93
 ДОДАТКИ.....	96

ПЕРЕДМОВА

Національна самосвідомість й гідність, дбайливе ставлення до державної та рідної мов, історії, культури й традицій свого роду, народу і держави, любов до малої батьківщини, інтерес до міжнаціонального спілкування та інші основи формуються за допомогою цілеспрямованого педагогічного впливу на дитину в умовах дошкільної освіти одночасно з повсякденним впливом батьків, усієї родини, сімейного укладу, ставлень один до одного в родині, серед інших найближчих для дитини дорослих у діяльності та на фоні суспільних подій.

У сучасних умовах, коли відбуваються глибокі зміни в житті суспільства, коли Україна виборює свою незалежність у кривавій війні одним із центральних напрямків роботи з підростаючим поколінням стає національно-патріотичне виховання. Зараз, в період нестабільності, виникає необхідність повернутися до кращих традицій нашого народу, до його вікового коріння, до таких вічних понять, як рід, родина, батьківщина.

Почуття патріотизму багатогранне за своїм змістом, це і любов до рідних місць, і гордість за свій народ, і відчуття нерозривності з навколишнім, і бажання зберегти, примножити багатство своєї країни.

Бути патріотом – значить відчувати себе невід'ємною частиною Вітчизни. Це складне почуття виникає ще в дошкільному віці, коли закладаються основи ціннісного ставлення до навколишнього світу і формується в дитини поступово, в ході виховання любові до своїх близьких, до дитячого садка, до рідних місць, рідної країни. Дошкільний вік як період становлення особистості має свої потенційні можливості для формування вищих моральних почуттів, до яких відноситься і почуття патріотизму.

У дошкільний період відбувається формування культурно-ціннісних орієнтацій духовно-етичної основи особистості дитини, розвиток її емоцій, почуттів, мислення, механізмів соціальної адаптації в суспільстві, починається процес національно-культурної самоідентифікації, усвідомлення себе в навколишньому світі. Даний відрізок життя людини є найбільш сприятливим для

емоційно-психологічного впливу на дитину, так як образи сприйняття дійсності, культурного простору дуже яскраві і сильні і тому вони залишаються в пам'яті надовго, а іноді і на все життя, що дуже важливо у вихованні патріотизму. Виховати свідомого патріота і громадянина означає сформувати в дитині комплекс певних знань, особистісних якостей і рис характеру, що є основою специфічного способу мислення та спонукальною силою у повсякденних діях, вчинках, поведінці.

Отже, перед педагогами дошкільної ланки стоїть завдання надзвичайної ваги – виховати патріота – громадянина своєї Батьківщини, культурну, освічену людину, яка гідно представлятиме свою державу у всесвітній спільноті.

Тому підготовка студентів-майбутніх фахівців дошкільної освіти передбачає вивчення навчальної дисципліни «Національно-патріотичне виховання з основами народознавства», метою якої є ознайомити студентів із поняттями «держави», «народ», «патріотизм», «народознавство» та спонукати їх усвідомити цінність національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку та важливість громадянської позиції самого вихователя, який безпосередньо керує діяльністю дітей та залучає їх до пізнання свого краю. *Основними завданнями вивчення цієї дисципліни є:*

- сформувати у студентів цілісне уявлення про основні положення, зміст, головні завдання та методичне забезпечення національно-патріотичного виховання;

- розширити й поглибити знання студентів щодо принципів, закономірностей, методів та форм організації національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку;

- розширити та уточнити знання з основних напрямів національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку;

- удосконалити уміння студентів в організації та проведенні заходів з різних напрямів національно-патріотичного виховання дошкільників;

– ознайомити з новими виховними технологіями, які можливі до використання у роботі з дітьми дошкільного віку, зокрема – щодо застосування засобів масових комунікацій та ІКТ;

– формувати у студентів навички командної роботи при підготовці та проведенні форм національно патріотичної виховної роботи з дітьми;

– формувати уявлення про стратегії міжособистісної взаємодії з батьками з питань національно патріотичного виховання дітей дошкільного віку;

– формувати у студентів навички запровадження індивідуального підходу до навчання та виховання дітей дошкільного віку.

Матеріали для вивчення студентами спеціальності 012 Дошкільна освіта. навчальної дисципліни «Національно-патріотичне виховання з основами народознавства» представлені у цьому навчальному посібнику. У ньому розглядаються основні завдання, напрями освітньої роботи з національно-патріотичного виховання дітей у закладі дошкільної освіти, методики залучення батьків до цієї роботи, використання національно-культурної спадщини українського народу. Зокрема, у ньому представлено 5 розділів теоретичного матеріалу, в яких розглядаються такі проблеми як: «Національно-патріотичне виховання як складова освітнього процесу», «Особливості реалізації національно-патріотичного виховання у сфері дошкільної освіти», «Сімейне середовище як основа виховання громадянина-патріота», «Народознавство як основа національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку», «Методика проведення занять з народознавства». Також у посібнику представлено додатки з методичними рекомендаціями, порадами, розробками заходів з національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку. Є сподівання, що посібник стане важливим навчальним джерелом для здобувачів вищої освіти, методичним порадиником для вихователів закладів дошкільної освіти, батьків у роботі з дітьми дошкільного віку з національно-патріотичного виховання.

Розділ 1

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК СКЛАДОВА ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

1.1 Актуальність національно-патріотичного виховання підрастаючого покоління на сучасному етапі розвитку України

Кожне нове покоління людей живе і розвивається у певному національному середовищі і залежить від особливостей державного устрою країни. Зараз третє тисячоліття, складний суперечливий час, коли у багатьох людей зростає національна самосвідомість, інтерес та повага до національної культури, історії свого народу, мови. Україна сьогодні опинилася перед загрозою окупації, втрати суверенності, а тому гостро потребує нових підходів і нових шляхів до виховання патріотизму як почуття і як базової якості особистості.

При цьому потрібно враховувати, що Україна має давню і величну культуру та історію, досвід державницького життя, які виступають потужним джерелом і міцним підґрунтям виховання дітей і молоді. Вони уже ввійшли до загального освітнього простору, але нинішні суспільні процеси вимагають їх переосмислення, модернізації, що відкриває нові можливості для сфери освіти.

Сьогодні виникла нагальна необхідність здійснення системних заходів, які спрямовані на посилення національно-патріотичного виховання дітей та молоді – формування нового українця, який діятиме на основі національних та європейських **цінностей**:

- ✓ повага до національних символів (герба, прапора, гімну);
- ✓ участь у громадсько-політичному житті країни;
- ✓ повага до прав людини;
- ✓ толерантне ставлення до цінностей і переконань представників іншої культури, а також до регіональних та національно-мовних особливостей;
- ✓ рівність всіх перед законом;
- ✓ готовність захищати суверенітет і територіальну цілісність України.

Національно-патріотичне виховання дітей та молоді – це комплексна системна і цілеспрямована діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, громадських об'єднань та благодійних організацій, сім'ї, закладів освіти, інших інститутів щодо формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави.

Найважливішим пріоритетом національно-патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, Батьківщини, держави, нації.

Метою національно-патріотичного виховання є становлення самодостатнього громадянина-патріота України, гуманіста і демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин. Воно сприяє єднанню українського народу, зміцненню соціально-економічних, духовних, культурних основ розвитку українського суспільства і держави.

Принципи національно-патріотичного виховання. Національно-патріотичне виховання спирається на загальнопедагогічні принципи виховання, такі як *дитиноцентризм, природовідповідність, культуровідповідність, гуманізм, врахування вікових та індивідуальних особливостей.*

Водночас національно-патріотичне виховання має власні принципи, що відображають його специфіку. Серед них:

- **принцип національної спрямованості**, що передбачає формування національної самосвідомості, виховання любові до рідної землі, українського народу, шанобливого ставлення до його культури; поваги до культури всіх народів, які населяють Україну; здатності зберігати свою національну

ідентичність, пишатися приналежністю до українського народу, брати участь у розбудові та захисті своєї держави;

- **принцип самоактивності й саморегуляції** забезпечує розвиток у вихованця суб'єктних характеристик; формує здатність до критичності й самокритичності, до прийняття самостійних рішень; виробляє громадянську позицію особистості, почуття відповідальності за її реалізацію в діях та вчинках;

- **принцип полікультурності** передбачає інтегрованість української культури в європейській та світовий простір, створення для цього необхідних передумов: формування відкритості, толерантного ставлення до відмінних ідей, цінностей, культури, мистецтва, вірувань інших народів; здатності диференціювати спільне і відмінне в різних культурах, спроможності сприймати українську культуру як невід'ємну складову культури загальнолюдської;

- **принцип соціальної відповідності** обумовлює потребу узгодження змісту і методів національно-патріотичного виховання з реальною соціальною ситуацією, в якій організовується виховний процес, і має на меті виховання в дітей і молоді готовності до захисту України та ефективного розв'язання життєвих проблем;

- **принцип історичної і соціальної пам'яті** спрямований на збереження духовно-моральної і культурно-історичної спадщини українців та відтворює її у реконструйованих і осучаснених формах і методах діяльності;

- **принцип міжпоколінної наступності**, який зберігає для нащадків зразки української культури, етнокультури народів, що живуть в Україні.

Реалізація національно-патріотичного виховання в системі освіти України має враховувати сучасні реалії. Головне завдання закладів освіти – так побудувати виховну діяльність, щоб сама її організація, приклади авторитетних дорослих, освітнє середовище виховували дітей у дусі патріотизму, глибокого розуміння історії свого народу, національної ідентичності, самобутності.

Завдання педагогів полягає у тому, щоб слова «Україна», «патріотизм» набували для дитини особливого сенсу, тобто сприймалися «не лише розумом, а й серцем». Не менш важливим є повсякденне виховання поваги до Конституції

держави, законодавства, державних символів – герба, прапора, гімну. Важливим аспектом національно-патріотичного виховання є повага та любов до державної мови. Адже мовне середовище повинно впливати на формування громадянина, патріота України.

Однією з основних тенденцій розвитку виховання в сучасному освітньому середовищі має стати пошук форм «діяльнісного патріотизму» (творчі групи, осередки, екскурсії, свята, ігри-драматизації, спортивні змагання, естафети, огляди-конкурси, олімпіади, шкільні музеї, тематичні стенди, кімнати, зали, галереї, виставки дитячої творчості, книжкові виставки, творчі завдання, проекти, звіти, індивідуальні роботи, театр-експромт, колективні творчі справи, колективне творче панно, флешмоби, виставки-конкурси, фестивалі, туристичні походи тощо).

Як наголошено в *Національній доктрині розвитку освіти України (2002)*, пріоритетним напрямком в її реалізації є виховання особистості, яка дотримується громадянських прав і свобод, з повагою ставиться до традицій, культури, віросповідання та мови спілкування народів світу. Саме освіта утверджує національну ідею, сприяє національній самоідентифікації, розвитку культури Українського народу,

Таким чином, формування патріотизму в українському суспільстві залишається першочерговим як для держави, так і для системи освіти в цілому. У зв'язку з цим національно-патріотичне виховання є важливою складовою освітнього процесу.

1.2. Патріотичне виховання як педагогічна категорія

Проблема патріотичного виховання завжди займала одне з провідних місць у вітчизняній педагогічній думці. Видатні вчені та педагоги минулого О. Духнович, Г. Ващенко, С. Русова, К. Ушинський, Я. Чепіга, А. Макаренко, В. Сухомлинський та інші у своїх працях приділяли велику увагу вихованню

любові до своєї землі, рідної мови; поваги до історичного минулого, формуванню національної самосвідомості.

Основні складові патріотичного виховання українців намагались визначити філософи, історики, правознавці, політики, письменники, зокрема Г. Сковорода, І. Франко, М. Костомаров, П. Куліш, Д. Донцов, М. Грушевський, Д. Чижевський та ін.

У сучасній вітчизняній педагогічній науці багатогранні аспекти патріотичного виховання розробляють І. Бех, Ю. Завалевський, П. Ігнатенко, О. Сухомлинська, К. Чорна та ін.

У сучасній науковій літературі патріотичне виховання трактується як виховання, що формує усвідомлення своєї причетності до історії, традицій, культури свого народу, любов до своєї Батьківщини, вболівання за долю свого народу, його майбутнє.

В основі цього поняття є термін «патріотизм».

Патріотизм (грец. patris – батьківщина) – це любов до Батьківщини, відданість їй і своєму народу. Етимологія слова «патріотизм» має іноземну основу. У латинській мові слово «patria» першопочатково означає походження по батькові, від pater – «батько», далі – «покоління», «рід», «плем'я», «родина», а в цілому перекладається як вітчизна, батьківщина. Сміслові навантаження слова «patriots» у грецькій мові – співвітчизник, земляк.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови патріотизм визначається як: «любов до Батьківщини, відданість їй та своєму народові, готовність прийти на її захист», а «патріот – це той, хто любить свою батьківщину, відданий своєму народові, готовий заради них на жертви і подвиги».

У широкому розумінні патріотизм розглядається як важливе соціально-культурне, духовно-мобілізаційне явище, яке містить в собі: захист національних інтересів, наведення порядку та укріплення правових основ суспільства, здійснення соціальної справедливості, конструктивну реалізацію отриманої свободи і демократичних прав людини.

У педагогічному словнику зазначається, що патріотизм – це любов до Батьківщини, відданість їй, готовність служити її інтересам, іти на самопожертву. Патріотизм виявляється в практичній діяльності, спрямованій на всебічний розвиток своєї країни, захист її інтересів. Виховання патріотизму у дітей розпочинається з виховання у них любові до рідної мови, культури народу та його традицій, поваги до сімейних реліквій, пов'язаних із трудовими і бойовими сторонами життя предків, близьких родичів, земляків.

Прищеплення цих цінностей починається в сім'ї і продовжується у дитячому садку, де закладається фундамент знань та громадських поглядів.

**Особистісні якості та риси характеру, притаманні
свідомому громадянину й патріоту**

- ✓ повага до батьків, свого родоводу, традицій та історії рідного народу;
- ✓ працьовитість;
- ✓ висока художньо-естетична культура;
- ✓ патріотична самосвідомість та громадянська відповідальність, готовність працювати для розквіту Батьківщини, захищати її;
- ✓ повага до Конституції, законів Української держави;
- ✓ досконале знання державної мови.

Отже, патріотизм – це духовно-моральний принцип життєдіяльності особистості, який характеризується відповідальним ставленням людини до рідного краю, до Батьківщини, до народу, це активна праця на благо Вітчизни, примноження її багатств, розбудова науки та культури, захист свободи та честі своєї держави.

У сучасній педагогічній літературі виділяють щонайменше три різновиди патріотизму.

1. *Етнічний патріотизм*, що ґрунтується на почутті власної причетності до свого народу, на любові до рідної мови, культури, до власної історії тощо. Цей термін уперше використав відомий сучасний вчений-психолог І. Кон, який писав, що «...етнопатріотизм пов'язаний з утвердженням конкретизованих,

спрощених образів свого народу, як правило, наділених позитивними рисами». Більш детально розглядає етнопатріотизм соціолог Т. Ісламшина. Вона визначає його як почуття внутрішнього духовного зв'язку зі своїм народом, поваги до «своїх» етнічних цінностей. Цей патріотизм зумовлений природою як відчуття видової ознаки народу, є природженим і розвивається повноцінно, якщо дитина зростає у національно зорієнтованій сім'ї, навчається в українському дитячому садку, а потім в українській школі. При цьому великого значення надається вивченню історії українського народу, рідної мови та літератури, українського мистецтва, народних звичаїв, традицій.

2. *Територіальний патріотизм* базується на любові до того місця на землі (до місцевості, ландшафту, клімату тощо), де людина народилася.

3. *Державний патріотизм* ґрунтується на остаточній меті нації – побудові власної держави, державному самовизначенні, державницькому світогляді та державницькому почутті; це вищий патріотизм, який базується на державній ідеології та пов'язаний з почуттям громадянськості.

Таким чином, патріотичні почуття українського народу є емоційним аспектом національного державницького світогляду, що включає почуття належності до України, її історії, віру в майбутнє своєї держави. Найвищою формою патріотизму виступає почуття любові до Батьківщини, готовність терпіти муки й навіть іти на смерть заради неї.

Вищим рівнем патріотизму є розвинена національна самосвідомість, що передбачає усвідомлення людиною себе як часткою національної (етнічної) спільноти, носієм національних (етнічних) цінностей та ґрунтується на національній ідентифікації, вбирає в себе віру в духовні сили своєї нації, її майбутнє, почуття відповідальності перед своєю нацією, вміння осмислювати моральні та культурні цінності, історію, звичаї, обряди, символіку.

Таке розуміння патріотизму дозволяє визначити основні етапи його виховання (за О. Стьопіною):

1) виховання любові й поваги до своїх батьків, своєї родини, що повинно формуватися в дошкільному віці в межах родинного виховання;

2) виховання позитивного ставлення до «малої батьківщини» (свого міста, краю, регіону) тобто етнічна самоідентифікація, що формується у підлітків у період шкільного навчання;

3) виховання позитивного ставлення до своєї країни (державницького патріотизму) відповідає юнацькому віку; формується в період навчання у випускних класах школи та у ЗВО;

4) виховання усвідомлення своєї належності до історичної спільноти та культурно-релігійної традиції східнослов'янських народів, тобто формування через позитивну етнічну ідентичність толерантності в міжнаціональних відносинах – також є виховним завданням ЗВО;

5) виховання доброзичливого ставлення до всіх народів світу – якість, притаманна високодуховній особистості, яка формується у процесі самовиховання протягом усього життя.

Тобто, **патріотичне виховання** є планомірною виховною діяльністю, спрямованою на формування у вихованців почуття патріотизму, тобто доброго ставлення до Батьківщини та до представників споріднених культур.

Таке виховання включає:

- ✓ розвиток любові до батьківщини, національної самосвідомості й гідності;
- ✓ дбайливе ставлення до рідної мови, культури, традицій;
- ✓ відповідальність за природу рідної країни;
- ✓ потребу зробити свій внесок у долю батьківщини;
- ✓ інтерес до міжнаціонального спілкування;
- ✓ прагнення праці на благо рідної країни, її народу.

Виходячи з такого розуміння поняття «патріотичне виховання», його предметом є такі **категорії**, як: національна ідея; національна культура; рідна мова; історія народу і держави; самовизначення, самоідентифікація; категорії Батьківщини (мала і велика Батьківщина); лідери та герої народу, нації, держави; рідний край, місто, село; рідні мати, батько.

Результатом патріотичного виховання можна вважати людину, громадянина чи представника певної нації або національності, який:

- розуміє і поділяє сутність національної ідеї;
- є носієм національної культури;
- своєю професійною діяльністю сприяє економічному, науковому, культурному зростанню Батьківщини;
- любить і відстоює рідну мову, користується нею;
- любить, захищає і відстоює рідну країну / державу / територію;
- любить, захищає і відстоює свої звичаї, традиції;
- любить, захищає і підтримує співгромадян з патріотичним способом мислення;
- постійно відчуває гордість за вищенаведене і приналежність до цих категорій.

Виховання патріотизму – це процес, що має лише відносну завершеність на кожному своєму етапі. З віком цей процес лише видозмінюється в тому розумінні, що в ньому все більшу роль починають відігравати вже сформовані риси, установки, орієнтації людини, а вплив нових життєвих ситуацій, нових ідей неминуче переломлюється через грані вже сформованої особистості.

1.3. Законодавство України у сфері національно-патріотичного виховання

Система національно-патріотичного виховання в Україні опирається на широку нормативну базу, а в її основі лежать положення Конституції України, які узаконюють право кожного громадянина України на консолідацію і розвиток української нації, що закріплено у ст. 11: *«Держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України».*

Прийнята ще у 1998 р. «Концепція національного виховання» визначила основні завдання і шляхи реалізації завдань в цьому напрямку на початковому

етапі розбудови незалежної країни. Проте досвід державної політики впродовж років незалежності України засвідчив, що національно-патріотичному вихованню дітей та молоді не приділялося достатньої уваги на рівні держави. Документи, які час від часу з'являлися (напр., Наказ Президента України від 15.11. 2001 р. №1092 «Про Національну програму відродження та розвитку Українського козацтва на 2000–2005 рр.», Національна програма патріотичного виховання громадян, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства на 2000–2005 рр.), свідчили про формальне ставлення до вирішення завдань національного виховання, несформованість державної системи національно-патріотичного виховання, недостатність нормативно-правової урегульованості сфери національно-патріотичного виховання.

Законодавче регулювання сфери національно-патріотичного виховання стає більш системним з моменту військової агресії Росії на українських територіях у 2014-му році.

Так, Наказом Міністерства освіти і науки України №641 від 16.06. 2015 р. було затверджено Концепцію національно-патріотичного виховання дітей і молоді, заходи щодо її реалізації та методичні рекомендації щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах. У 2019 р. ця концепція трансформувалася у «Концепцію національно-патріотичного виховання в системі освіти України». А у 2022 році після повномасштабного вторгнення російської федерації було прийнято її нову редакцію, у зв'язку з нагальною необхідністю «переосмислення зробленого і здійснення системних заходів, спрямованих на посилення національно-патріотичного виховання дітей та молоді – формування нового українця, що діє на основі національних та європейських, цінностей».

ЗАТВЕРДЖЕНО
Наказ Міністерства освіти і науки України
06 червня 2022 року N 527

КОНЦЕПЦІЯ
національно-патріотичного виховання
в системі освіти України

У Концепції визначено мету, завдання та принципи національно-патріотичного виховання, визначено шляхи та напрями його реалізації в системі освіти України. Важливо, що у документі відображені очікувані результати, одним з основних з яких є створення ефективної системи національно-патріотичного виховання, та наводяться індикатори цієї ефективності. Також були затверджені і «Заходи щодо реалізації концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України до 2025 року».

Впровадження цих заходів спирається на ще один важливий нормативний документ, який було прийнято у 2019 році – Стратегію національно-патріотичного виховання та план дій щодо її реалізації на 2020-2025 роки.

ЗАТВЕРДЖЕНО
Указом Президента України
від 18 травня 2019 року № 286/2019

СТРАТЕГІЯ
національно-патріотичного виховання

Метою Стратегії є визначення пріоритетів та основних напрямів національно-патріотичного виховання, зокрема дітей та молоді, розвитку відповідних інститутів держави і суспільства, забезпечення змістового наповнення національно-патріотичного виховання на основі:

- формування національно-культурної громадянської ідентичності, національно-патріотичного світогляду, збереження та розвитку суспільно-державницьких та духовно-моральних цінностей Українського народу;

- готовності громадянина до виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України;

- усвідомлення досягнень Українського народу, його інтелектуальних, духовних та інших надбань;

- розвитку діяльнійснї вїдданостї у розбудовї України як суверенної держави, формування активної громадянської та державницької позицїї, почуття власної та нацїональної гїдностї;

- скоординованої роботи та взаємодїї органїв державної влади та органїв мїсцевого самоврядування у сферї нацїонально-патрїотичного виховання, їх ефективної спївпрацї з громадськїстю;

- постїйного формування широкої громадської пїдтримки процесїв нацїонально-патрїотичного виховання, розширення ролї та можливостей громадських об'єднань, пїдвищення ролї сїм'ї, активної участї волонтерїв, активїстїв;

- сприяння консолїдацїї суспїльства навколо їдей спїльного майбутнього, всебїчного розвитку ї функцїонування державної мови в усїх сферах суспїльного життя, захисту територїальної цїлїсностї України, успїшних реформ ї державотворення.

Серед напрямїв реалїзацїї Стратегїї вїдмїтимо розроблення та впровадження сучасних виховних систем, технологїїв ї методик у сферї нацїонально-патрїотичного виховання, узагальнення та поширення кращого досвїду у цїй сферї; пїдтримку та розвиток сїмейних традицїїв, активне залучення сїм'ї до процесу нацїонально-патрїотичного виховання. Цї напрями важливі, зокрема, для сфери дошкїльної освїти.

ЗАТВЕРДЖЕНО

постановою Кабїнету Мїнїстрїв України

вїд 30 червня 2021 р. № 673

**ДЕРЖАВНА ЦїЛЬОВА СОЦїАЛЬНА ПРОГРАМА
нацїонально-патрїотичного виховання
на перїод до 2025 року**

Державна цїльова соцїальна програма нацїонально-патрїотичного виховання передбачає, що до 2025 року буде сформовано цїлїсну загальнодержавну полїтику нацїонально-патрїотичного виховання в Україні; щороку на 0,5 % збїльшуватиметься рївень охоплення населення України заходами (проектами), якї формують українську громадянську їдентичнїсть на

основі суспільно-державних (національних) цінностей (самобутність, воля, соборність, гідність); щороку на 0,2 % збільшуватиметься рівень охоплення дітей та молоді заходами (проектами), що спрямовані на збільшення чисельності молоді, готової до виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України; збільшиться чисельність населення України, охопленого проектами національно-патріотичного виховання; функціонуватимуть центри національно-патріотичного виховання та ін.

Серед інших нормативних документів, які регулюють різні аспекти реалізації національно-патріотичного виховання у системі освіти, варто назвати наступні:

Постанова Кабінету Міністрів України від 17.10.2018 № 845 «Деякі питання дитячо-юнацького військово-патріотичного виховання»;

Наказ Міністерства освіти і науки України від 07.09.2000 № 439 «Про затвердження Рекомендацій щодо порядку використання державної символіки в навчальних закладах України»;

Лист МОН України від 27.10.2014 № 1/9-614 «Про методичні рекомендації з патріотичного виховання»;

Лист МОН від 10.06.2022 № 1/6267-22 «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України».

Питання і завдання для самоперевірки

1. Охарактеризуйте актуальність національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку на сучасному етапі розвитку України.
2. В чому полягає мета національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку?
3. Обґрунтуйте принципи національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку.
4. Яке головне завдання закладів освіти у вихованні патріотизму у дітей дошкільного віку?

5. Дайте визначення поняттям «патріотизм», «Батьківщина», «національно-патріотичне виховання».

6. Які особистісні якості та риси характеру, притаманні свідомому громадянину й патріоту?

7. Назвіть етапи виховання патріотизму.

8. Яку людину можна вважати «патріотом»?

9. Назвіть основні нормативні документи у сфері національно-патріотичного виховання.

10. Що передбачає державна цільова соціальна програма національно-патріотичного виховання на період до 2025 року затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 30 червня 2021 р. № 673?

Розділ 2

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ У СФЕРІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

2.1. Мета та завдання національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку

Найсприятливішим для початку систематичного національно-патріотичного виховання є дошкільний вік. Саме у цьому віці у дитини закладаються передумови громадянських якостей, формуються уявлення про людину, суспільство і культуру. Також особливо активізується інтерес дитини до соціального світу, суспільних явищ. Формування громадянської позиції свідомого українця має полягати в активному обстоюванні традиційних для нашого менталітету чеснот: любові до рідної землі, товарищескості, розумної достатності, цінності родинного життя, духовного повсякденного буття, уважного ставлення до людей. Саме з раннього дитинства, з перших років життя дитини починається плекання національної свідомості й самосвідомості, прищеплення моральних ідеалів та ціннісних орієнтирів.

Патріотичні почуття дітей дошкільного віку засновуються на їхньому інтересі до найближчого оточення (сім'ї, батьківського дому, рідного міста, села), яке вони бачать щодня, вважають своїм, рідним, нерозривно пов'язаним з ними. Саме приклад дорослих має надважливе значення для виховання патріотичних почуттів у дошкільників, оскільки діти значно раніше переймають певне емоційно-позитивне ставлення, ніж починають засвоювати знання. Чим більше збагачується такими цінностями досвід дитини, тим значнішим є авторитет дорослих, які, на думку дитини, відповідають моральним критеріям.

Не менш важливим є і цілеспрямоване виховання патріотичних почуттів, національно-патріотичної свідомості дитини у системі дошкільної освіти. Так, однією з педагогічних задач, визначених *Законом України «Про дошкільну освіту»*, є «виховання у дітей любові до України, шанобливого ставлення до

родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної мови, регіональних мов або мов меншин та рідної мови, національних цінностей Українського народу, а також цінностей інших націй і народів, свідомого ставлення до себе, оточення та довкілля».

Базисом національно-патріотичного виховання є певна сума знань окреслена державним стандартом дошкільної освіти в Україні. Державним стандартом дошкільної освіти є *Базовий компонент дошкільної освіти*. Його мета – забезпечення життєвої компетентності дитини, до змісту якої входить і поняття «бути громадянином своєї країни, патріотом свого народу».

Тому, наразі, національно-патріотичне виховання дітей дошкільного віку розглядається як пріоритетний напрямок освітньої діяльності.

Основними завданнями педагогів у роботі з національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку є:

- розширювати уявлення про місце кожної людини в соціальному середовищі, необхідність дотримання морально-етичних норм суспільства;
- формувати у дітей позитивний образ Батьківщини та рідної домівки;
- виховувати любов і повагу до членів своєї родини, бажання піклуватися про них;
- формувати ціннісне ставлення до культури українського народу, його історичного минулого, мови, звичаїв, традицій;
- виховувати почуття власної гідності як представника українського народу;
- навчати дотримуватися культури поведінки у щоденній життєдіяльності;
- почуття власної гідності як представників свого народу;
- толерантне ставлення до представників інших національностей, до ровесників, батьків, сусідів, інших людей.

**Завдання патріотичного виховання дошкільників
відповідно до змісту нової редакції
Базового компонента дошкільної освіти**

Освітня лінія «Сособність дитини»	Освітня лінія «Дитина в соціумі»	Освітня лінія «Дитина в природному довкіллі»	Освітня лінія «Дитина у світі культури»	Освітня лінія «Гра дитини»	Освітня лінія «Дитина в сучасно-визнавальному просторі»	Освітня лінія «Мовлення дитини»
Формувати елементарні уявлення дитини про себе як носія свідомості, сприйняття себе в контексті відносин з іншими	Формувати уявлення дитини про країну, народи, нації, суспільство людство. Виховувати готовність сприймати соціальний досвід, робити добрі вчинки	Формувати моральні норми гуманної взаємодії з природним довкіллям. Виховувати любов до природи рідного краю.	Залучати до надбань національної культури, формувати ціннісне ставлення до українських мистецьких традицій та творів українських митців. Виховувати інтерес до укр мистецтва	Знайомити із українським і народними іграшками та місцями їх виготовлення. Вчити відповідально ставитися до обов'язків, пов'язаних із роллю в грі	Формувати інтерес до довкілля та самої себе. Стимулювати активне сприйняття людей та подій, що відбуваються в соціумі	Формувати уявлення дітей про українську мову як державну. Вчити вести діалог, використовувати етикетну українську лексику

Вимоги щодо рівня освіченості, розвиненості та вихованості дитини перед вступом до школи визначені у Базовому компоненті дошкільної освіти і конкретизуються у чинних комплексних і парціальних освітніх програмах по кожному віковому етапу («Світ дитинства», «Впевнений старт», «Дитина», «Я у світі», «Соняшник», «Україна – моя Батьківщина» та ін.).

Наприклад:

програмою розвитку дитини дошкільного віку «**Я у світі**» (2019 р.) передбачено завдання з національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку. Зокрема, в освітній лінії «Дитина в соціумі» автори програми пропонують для реалізації такі навчальні завдання: розширювати знання про Україну як Батьківщину, інші країни та народи світу, людство; про державну символіку, національних героїв; виховні завдання: формувати почуття патріотизму, любові до рідного краю, своєї країни, гордість за її здобутки.

У програмі наголошується на вихованні патріотичних почуттів шляхом ознайомлення дітей із художніми творами: подано перелік творів із образотворчого, літературного, музичного мистецтва, а також орієнтовну тематику занять, зокрема й такі, що спрямовані на національно-патріотичне виховання дітей. Наприклад, з декоративного малювання: «Українські вишиванки», «Барвінковий вінок», «Писанки України», «Український рушник»; предметного малювання: «Український куманець», «Калинове диво»; сюжетного малювання: «Дніпрові хвилі», «Наша родина»; аплікації «Український килимок», «Стигли кетяги калини», «Опішнянські мотиви» тощо.

Відповідно до цих вимог **сумарний кінцевий показник набутих дитиною життєвих компетенцій у контексті національно-патріотичного спрямування** передбачає, що дитина 6(7)-річного віку має:

- усвідомлювати, що прізвище та ім'я по батькові вказують на її належність до роду, своєї родини, її традицій і звичаїв; орієнтуватися у своїх чеснотах і вадах, виявляти самоповагу, елементарну гідність; прагнути утвердитись у своїх моральних якостях, виявляти впевненість у своїх можливостях (освітня лінія «Особистість дитини»);

- виявляти інтерес до спільних родинних справ, свят, зустрічей, фото- та фільмотек тощо; брати участь у складанні історії роду, веденні родовідного дерева (освітня лінія «Дитина в соціумі: Родина»);

- бути відкритою для контактів з людьми різного віку, статі, національності, соціального статусу; орієнтуватися в тому, що кожна країна має свою територію, на якій проживають люди з різним кольором шкіри, волосся тощо, і мають свою культуру, звичаї, мову (освітня лінія «Дитина в соціумі: Люди»);

- мати сформоване уявлення про традиційне українське житло; цінувати сімейні реліквії, отримані в спадщину; виявляти готовність брати участь у суспільно значущій діяльності спільно з дорослими та іншими дітьми, отримувати задоволення від колективної праці; вміти визначити мету, завдання, спрогнозувати кінцевий результат, спланувати послідовність дій, узгодити власні дії з діями партнерів (освітня лінія «Дитина у світі культури: Предметний світ»);

- виявляти власне ціннісне ставлення до народних мистецьких традицій, фольклору; вирізняти українське декоративно-прикладне мистецтво, своєрідність українських пісенних жанрів, музично-танцювальних; виокремлювати жанри народного, класичного і сучасного вітчизняного та світового мистецтва (освітня лінія «Дитина у світі культури: Світ мистецтва»);

- використовувати власний досвід для створення ігрових задумів; реалізовувати в них свої пізнавальні, соціальні, моральні, естетичні потреби; у власній грі відтворювати знання та моральні уявлення, задовольняти інтерес до

довколишнього, творчо відображати діяльність, взаємини дорослих, реальні та уявлювані події, ситуації; активно відтворювати свої життєві враження у рольовій грі, використовуючи виразні засоби (освітня лінія «Гра дитини»);

- розуміти, що в Україні українська мова є державною; розрізняти близькі, але неоднакові звуки рідної та української мов; розпізнавати нові звуки; правильно і чітко вимовляти всі звуки української мови та наголошувати слова відповідно до орфоепічних норм української мови; слухати і розуміти мовлення дорослих, казки, оповідання, вірші, запам'ятовувати їх; володіти діалогічним мовленням; переказувати невеличкі тексти та казки, складати різні типи розповідей як за зразком вихователя, так і самостійно; спілкуватися українською мовою залежно від ситуації (освітня лінія «Мовлення дитини»).

2.2. Напрями, форми та методи національно-патріотичного виховання у сучасному закладі дошкільної освіти

Національно-патріотичне виховання дітей дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти здійснюється через різні складові організації діяльності закладу, окреслюється у його річному плані роботи, перспективних і календарних планах освітньої роботи в різних вікових групах і охоплює всіх учасників освітнього процесу.

В освітній діяльності ЗДО з цього напрямку обов'язково враховуються особливості національного складу вихованців, їхніх родин і співробітників закладу, наявність дітей із родин вимушених переселенців, а також біженців з інших країн, де відбуваються воєнні конфлікти.

Для національно-патріотичного виховання важливо правильно визначити віковий етап, на якому стає можливим активне формування у дітей патріотичних почуттів. Найсприятливішим для початку систематичного патріотичного виховання є середній дошкільний вік, коли особливо активізується інтерес дитини до соціального світу, суспільних явищ. А старший дошкільний вік – це вже той період життя дитини, в якому можна закласти основи національно свідомого громадянина, патріота, тобто людини, якій притаманні особистісні

якості й риси характеру, світогляд та спосіб мислення, почуття, вчинки та поведінка, спрямовані на саморозвиток демократичного громадянського суспільства в Україні.

Національно-патріотичне виховання у закладі дошкільної освіти – це багатогранний і різноплановий процес, який передбачає різні **напрями**. Основними з них, згідно з підходом Т. Поніманської, є:

- 1) формування уявлень про найближчих людей: сім'ю, родину, рід і родовід;
- 2) краєзнавство;
- 3) ознайомлення з явищами та подіями суспільного життя;
- 4) формування знань про історію держави, державні символи;
- 5) ознайомлення з традиціями, звичаями, фольклором і культурою свого народу;
- 6) формування знань про людство.

Так, патріотичні почуття дітей дошкільного віку засновуються на інтересі до найближчого соціального, природного і культурного оточення (сім'ї, батьківського дому, рідного міста, села, країни, традицій та звичаїв свого народу).

Позитивне ставлення до світу закладається на основі виховання любові та поваги до найрідніших людей (мами, тата, бабусь, дідусів, братів, сестер), усвідомлення тісного взаємозв'язку між поколіннями.

Національно-патріотичне виховання передбачає також ознайомлення дітей дошкільного віку з природою рідного краю. При цьому акцент вихователі ЗДО роблять на красі, розмаїтті, багатстві та особливостях природного довкілля нашої країни, виховуючи любов до нього. Дошкільникам дають уявлення про різні типи природних ландшафтів України (гори, луки, степи, ліси, водойми тощо), її специфічний рослинний і тваринний світ, визначні природні об'єкти (найбільші річки, озера, найвищі гори, природні заповідники), характерні для певної місцевості кліматичні умови тощо.

Гартування маленького патріота передбачає роботу з формування уявлень про назви рідного міста або села, найближчих вулиць, площ, столиці нашої Батьківщини, про її визначні місця. Також дітей дошкільного віку ознайомлюють із державною символікою України (прапор, герб, гімн). Цікавою і корисною для них є інформація про людей, які прославили нашу країну (художників, композиторів, письменників, винахідників, учених, мандрівників, філософів, лікарів, спортсменів) та характерні риси українського народу взагалі (миролюбність, доброзичливість, гостинність, працелюбність, творчість, мудрість тощо).

Ще одним важливим напрямом національно-патріотичного виховання є прилучення дітей до народознавства – вивчення культури, звичаїв рідного народу шляхом ознайомлення з характерними ознаками побуту українців (житло, одяг, предмети побуту, народна іграшка), народних ремесел (гончарство, вишивка, килимарство, лозоплетіння тощо), символів (верба і калина, вінок, рушник).

У формуванні патріотично налаштованої особистості вагомою є роль народних традицій та обрядів: вони привертають увагу дошкільників до цінностей предків, створюють позитивний настрій, розкривають основи правомірної поведінки, навчають проявляти толерантність щодо всього живого.

В процесі ознайомлення з традиціями і звичаями емоційний досвід дітей збагачується новими враженнями, розширюється коло їхніх знань про довкілля, зокрема про близьких людей та свою малу Батьківщину. Залучення дітей до підготовки і відзначення свят народного календаря пробуджує в них любов до рідної землі, повагу до людей праці, інтерес до історії своєї країни.

Ці напрями роботи реалізуються в усіх видах дитячої діяльності; їх можна успішно інтегрувати в усі освітні лінії Базового компоненту дошкільної освіти.

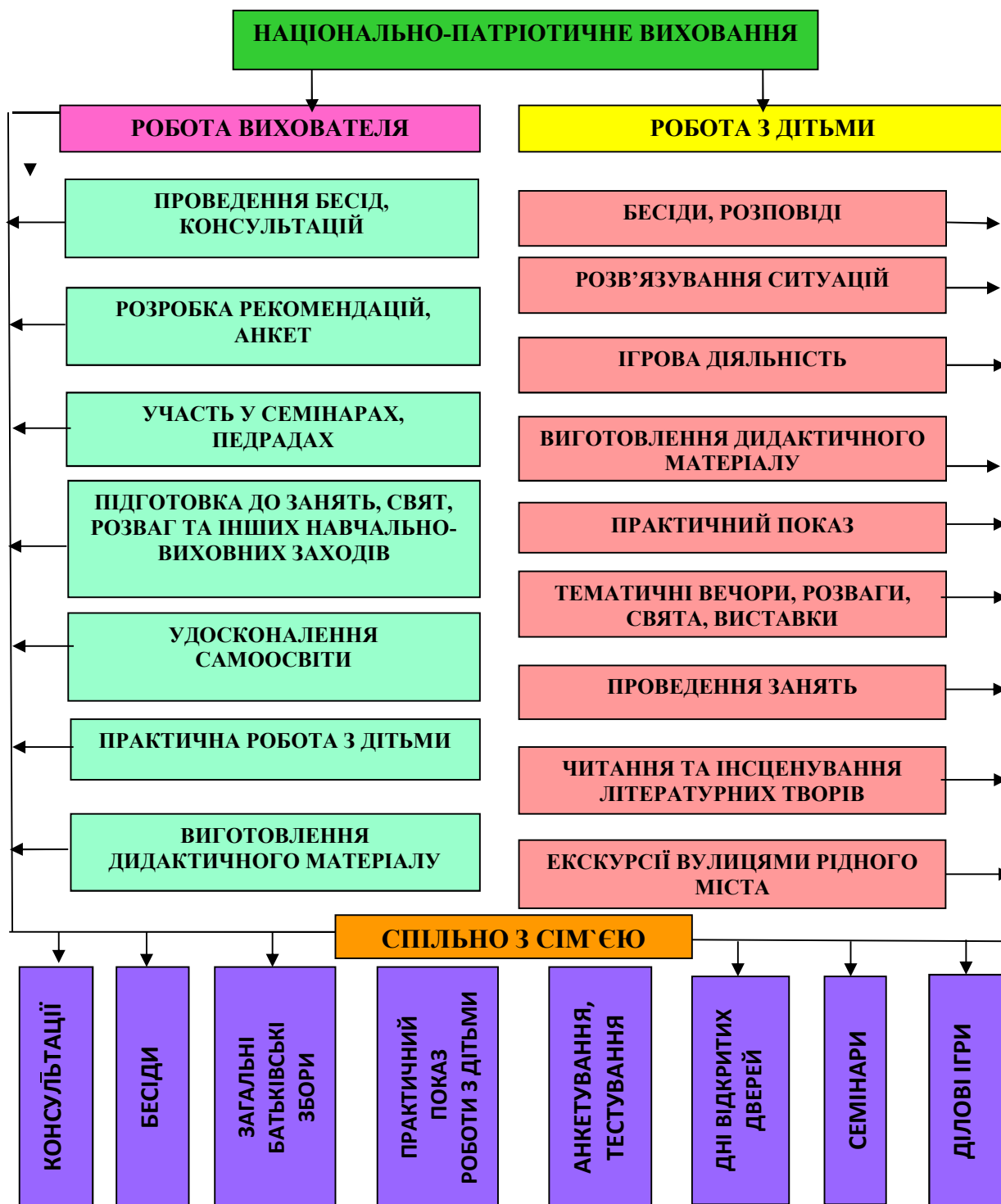
Це може проявлятися в таких **видах діяльності**:

- участь у цільових прогулянках, екскурсіях рідним містом (селом);
- обговорення правил безпечної поведінки в місті;
- участь у спільній праці на ділянці ЗДО;
- розвиток естетичного сприйняття та міркувань у процесі читання творів про Батьківщину, малу Батьківщину; участь у розмовах, бесідах про події, які відбуваються в рідному місті, про визначні місця рідного міста;
- розгляд дидактичних картинок, ілюстрацій, які відображають ставлення людей до Батьківщини;
- участь у проєктній діяльності, продуктом якої є журнали або книжки про рідне місто;
- обговорення та складання розповідей про професії батьків;
- участь із батьками та вихователями в соціально значущих подіях рідного міста (села).

Засоби національно-патріотичного виховання дошкільників: рідна мова, народна пісня, рідна природа, дитячі ігри, українська народна іграшка, твори мистецтва та художні вироби, художнє слово, фольклор та народні традиції.

Для ефективного національно-патріотичного виховання дітей у дошкільному закладі варто використовувати різні **форми роботи**. Причому це має бути комплексна і систематична робота усіх учасників освітнього процесу ЗДО.

Система роботи з національно-патріотичного виховання

Наведемо приклади найбільш поширених форм роботи з національно-патріотичного виховання у ЗДО:

- Тематичні свята: «День прапора», «День Незалежності», «День міста»;
- Спортивно-патріотичні ігри-змагання;
- Оформлення народознавчих міні-музеїв у групах;

- Виставка малюнкв дїтей і батькїв «Україна єдина!»;
- Ігровий практикум за участї батькїв;
- Дїлова гра для педагогїв «Сторїнками історїї України»;
- Педагогїчна конференцїя для педагогїв та батькїв «Патріотичне виховання»;
- Читання художньої лїтератури вїдповїдної тематики;
- Зустрічі з учасниками бойових дїй.

Високої результативностї виховання дошкїльнят можна досягти завдяки використанню рїзних методїв, якї умовно дїляться на двї групи.

1. Вербальні та наочні методи, спрямовані на формування в дїтей суспїльних, моральних уявлень, оцїнок. До цїєї групи належать спостереження, екскурсії, бесїди, читання художньої лїтератури, розгляд ілюстрацїй до книжок, зразкїв декоративно-прикладного мистецтва рїзних народїв; перегляд презентацїй, фїльмїв, зокрема анімацїйних; слухання музики, пїсень; проведення рїзноманїтних рухливих ігор.

2. Методи, спрямовані на набуття дїтьми практичного досвїду з основ морально-патріотичної поведїнки. Дїти здобувають досвїд у процесї активного пїзнання явищ і подїй суспїльного життя, спїлкування з дорослими й однолїтками пїд час будь-якої спїльної дїяльностї (корисна праця, добрі вчинки, допомога людям похилого вїку тощо).

Для того, заклад дошкїльної освїти допомагав вихованню нацїонально-патріотичних почуттів, життя дїтей в ньому повинно бути насиченим, цїкавим, таким, щоб запам'яталося надовго, стало системою радїсних дїтячих спогадїв. Тому в арсеналї вихователїв має бути цїлий комплекс форм і методїв роботи з дїтьми.

2.3. Умови реалізації завдань з національно-патріотичного виховання в ЗДО

Основними умовами ефективної реалізації завдань з національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку в ЗДО є такі:

1) організація розвивального середовища (природного, соціального, предметно-культурного);

2) належне програмно-методичне забезпечення освітнього процесу (необхідними програмами, навчально-методичною, художньою літературою, методичними розробками тощо);

3) інтегрування в освітньому процесі різних форм роботи з дітьми, методів, засобів педагогічного впливу, видів дитячої діяльності; систематичне вивчення стану освітньої роботи, її результативності;

4) оптимізація методичної роботи з кадрами, в тому числі із застосуванням сучасних засобів інформування з професійних питань, використанням інтерактивних форм підвищення фахової майстерності педагогів закладу;

5) зв'язок з іншими закладами освіти, науковими установами, музеями, громадськими, волонтерськими організаціями тощо;

6) своєчасна і дієва допомога з боку управлінських, методичних служб різних рівнів;

7) співпраця з батьками вихованців у питаннях психолого-педагогічної просвіти, залучення до участі в освітньому процесі дошкільного закладу.

Розвивальне середовище закладу дошкільної освіти (територія, приміщення закладу, груп) організовується відповідно віковим особливостям дітей дошкільного віку згідно з вимогами комплексних і парціальних програм, що обираються педагогічним колективом для використання в освітньому процесі. Доречно передбачити народознавчу спрямованість в облаштуванні території та приміщень закладу. При цьому важливо дотримуватися принципів дошкільної дидактики, забезпечувати динамічність і змінність, можливість трансформації таких місць відповідно до сезонів, вікових можливостей та інтересів вихованців, мети проведення заходів, а також враховувати регіональні,

місцеві особливості природного, соціального, предметно-культурного оточення. Через правильно організоване розвивальне середовище забезпечуються можливості для ознайомлення дітей з державними і народними символами і оберегами, загальноукраїнськими і місцевими традиціями, побутом, мистецтвом, основними природними зонами України (ліс, лісостеп, степ, гори), різноманітністю рослинного й тваринного світу та ін.

Наприклад, можливе облаштування на території або в приміщенні фрагментів ландшафтів і природних зон (куточок лісу, поля, степу та ін.), штучних споруд для проведення різних дійств, свят, розваг (гірка з рослинами Карпат, декоративні криниця, хатка з гніздом лелек та ін.), «світлиці» або міні-музею для організації тематичних занять з дітьми, театралізованих вистав, майстер-класів тощо.

Домірності і виваженості потребує оформлення у групових приміщеннях «куточків» національно-патріотичного виховання із розміщеними там відповідно віку дітей та вимогам програм: зразками символів і оберегів, народних іграшок, національного одягу, посуду, інших виробів народних майстрів, народних музичних інструментів, збірники літературного фольклору та ін. Наповнення і художнє оздоблення таких осередків є більш мобільним порівняно з іншими, а тому повинні періодично переглядатися і частково змінюватися відповідно до тематичного планування роботи з національно-патріотичного виховання у конкретній групі, щоб зберігати привабливість для дітей, бути дієвими.

Методичні рекомендації щодо оформлення національних куточків у різних групах ЗДО представлено у *додатках*.

Програмно-методичне забезпечення освітнього процесу має задовольняти потреби педагогів щодо здійснення особистісно орієнтованого, інтегрованого, діяльнісного та інших сучасних підходів до організації психолого-педагогічної взаємодії дорослих з дітьми. Для ефективної реалізації завдань національно-патріотичного виховання важливо забезпечити заклад необхідними навчальними виданнями (комплексними та парціальними освітніми програмами, навчально-методичними, методичними, навчальними посібниками, робочими зошитами, альбомами), художньою літературою, методичними розробками тощо.

Інформація про рекомендовані Міністерством освіти і науки України до використання в освітньому процесі закладів дошкільної освіти навчальні видання подається у *Переліку навчальної літератури*, який щороку оновлюється, надсилається із супроводжувальним листом регіональним департаментам/управлінням освіти, інститутам післядипломної педагогічної освіти та розміщується на сайтах МОН України (www.mon.gov.ua), ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» (www.imzo.gov.ua), оприлюднюється в Інформаційному збірнику Міністерства освіти і науки України, у фахових періодичних виданнях.

Система завдань і змісту освітньої роботи з національно-патріотичного виховання знайшла відображення у кожній із чинних комплексних програм розвитку, виховання і навчання дітей та деталізована й конкретизована у парціальній програмі з національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку «Україна – моя Батьківщина» (2016 р.).

Інтегрування в освітньому процесі різних форм роботи з дітьми, методів, засобів педагогічного впливу, видів дитячої діяльності сприяє виробленню у дошкільників цілісної системи уявлень і елементарних понять про загальнолюдські й національні морально-духовні цінності, а також формуванню змалку національної самосвідомості, патріотичних почуттів. Оскільки основою

національно-патріотичного виховання дошкільників є виховання через емоції і дії з метою формування системи цінностей і практичного досвіду, важливо поєднувати різні форми організації дитячої життєдіяльності для ширшого залучення вихованців до різноманітних видів активності. Зокрема у:

гри – шляхом організації і проведення творчих сюжетно-рольових, конструкторсько-будівельних, режисерських ігор і драматизацій, ігор з правилами (дидактичних, рухливих, в т. ч. народних), в іграх з промисловими і народними іграшками, природними матеріалами;

навчально-пізнавальній діяльності – через заняття різних видів і типів, гурткову і студійну, індивідуальну роботу, спостереження та екскурсії у природне, культурно-предметне довкілля й у найближчий та віддалений соціально-пізнавально-розвивальні бесіди, дидактичні ігри, проведення проектно-роботи народознавчого спрямування із залученням родин вихованців;

комунікативно-мовленнєвій діяльності – шляхом проведення спеціальних мовленнєвих та інтегрованих занять, індивідуальних і групових бесід, розмов з різних тем, розв'язання ситуацій спілкування (природних і штучно змодельованих), індивідуальної роботи у повсякденні, цілеспрямованого залучення дітей до спілкування під час всіх форм організації життєдіяльності;

предметно-практичній діяльності – за допомогою індивідуальних і групових трудових доручень, чергувань, колективної господарсько-побутової, художньої праці, праці в природі та ін.;

художній діяльності – через образотворчі, музичні, літературні заняття, розваги, свята, гуртки художньо-естетичного напрямку, самостійну художню діяльність у вільний час тощо;

руховій діяльності – через залучення до участі у заняттях з фізичної культури і плавання, музики, спортивних секцій та хореографічних гуртків, рухливих ігор на прогулянках, фізкультурних свят, розваг, тематичних днів здоров'я, туристичних походів народознавчого, краєзнавчого та екологічного спрямування, фізкультурних хвилинок і пауз на основі народних рухливих ігор і забав та ін.

Особливої уваги потребує підбір та поєднання методів і прийомів психолого-педагогічної взаємодії дорослого з дітьми при проведенні зазначених видів діяльності й форм роботи з тим, аби уникати домінування вербальних методів і прийомів, максимально унаочнювати освітній процес через вплив на слуховий, зоровий, тактильний та інші аналізатори і забезпечувати постійне вправлення дітей в обраних видах діяльності.

З метою підвищення якості освітнього процесу здійснюється **систематичне вивчення стану роботи з питань національно-патріотичного виховання** у цілісному процесі організації їхньої життєдіяльності (комплексне, тематичне, вибіркове) та її результативності. При цьому чітко визначаються питання для вивчення і аналізу, терміни, форми підведення підсумків, відповідальні тощо. Результати такого вивчення обов'язково враховуються у подальшому плануванні роботи закладу, за необхідності вносяться зміни й доповнення до поточного річного плану, корективи до перспективного і календарного планування освітньої роботи з дітьми у різних вікових групах. Цілеспрямоване вивчення стану роботи з національно-патріотичного виховання дітей, її результативності (уявлення та знання, уміння, навички, ставлення, інтереси, поведінка, стосунки дітей тощо) допомагає відпрацьовувати максимально ефективні механізми, технології побудови цілісного освітнього процесу зазначеного виховного спрямування у домірному, органічному взаємозв'язку з іншими складовими освітньої роботи. Алгоритм вивчення стану роботи з питань національно-патріотичного виховання представлено у *додатках*.

Для оптимізації **методичної роботи з кадрами**, зокрема, підвищення фахового рівня педагогічних кадрів, виявлення, підтримки, апробації й поширення педагогічного досвіду з національно-патріотичного виховання, застосовуються різноманітні форми організації методичної роботи у ЗДО. Наприклад, загальноприйняті: конференції, семінари, семінари-практикуми, засідання за «круглим столом», дискусії, відкриті покази різних видів організованої та самостійної діяльності дітей (навчально-пізнавальної, образотворчої, ігрової, театралізованої, рухової та ін.) і взаємовідвідування

фрагментів освітнього процесу, обговорення новинок психолого-педагогічної літератури, індивідуальні і колективні консультації, школи перспективного педагогічного досвіду та ін.

Вихователь-методист ЗДО має забезпечити:

1. Оформлення у методичному кабінеті відділу «Українознавство».
2. Розробку тематики занять з народознавства на навчальний рік на всі вікові групи, в якій виокремлені заняття з ознайомлення дітей з державною (старший вік) та національною символікою.
3. Надання методичної допомоги педагогам при розробці перспективного та календарного планів, при складанні конспектів.
4. Перевірку і складання перспективних планів, складання графіків відкритих занять та взаємовідвідувань, відвідування занять і режимних моментів.
5. Розробку і проведення семінарів та інших форм методичної роботи з питань національно-патріотичного виховання.
6. Організацію виставок, різноманітних конкурсів («Серія дидактичних ігор з народознавства», «Знавець українського фольклору для малят» тощо), конкурсів-оглядів національних куточків.
7. Організацію роботи проблемних, творчих груп.
8. Вивчення, узагальнення та поширення перспективного педагогічного досвіду.
9. Розробку показників та критеріїв обстеження базових якостей особистості, якості засвоєння дітьми завдань програми щодо формування основ національної свідомості дошкільників (відповідно до віку дітей, системи роботи з національно-патріотичного виховання, визначеної у закладі).

Грунтовну організаційну роботу має здійснювати і керівник ЗДО:

- забезпечити групи кваліфікованими вихователями, які на достатньому рівні володіють українською літературною мовою;
- вносити на обговорення й затвердження педагогічною радою питання організації роботи з національно-патріотичного виховання дошкільників;

- організувати педагогічну освіту батьків з питань національно-патріотичного виховання, виносити на загальні батьківські збори відповідні питання («Формування основ національної свідомості – важливий аспект розвитку дошкільника», «Державна символіка України» тощо);

- організовувати щороку тематичні тижні, до плану роботи включати тематичні навчально-виховні заходи;

- організовувати екскурсії дітей старшого дошкільного віку в музеї міста;

- простежувати якість засвоєння дітьми програмового матеріалу з питань національно-патріотичного виховання відповідно до його основних напрямків та до вимог державної програми за віковою періодизацією;

- визначати результативність методичної роботи щодо вдосконалення професійних умінь педагогів з питань організації національно-патріотичного виховання;

- систематично вводити до оперативного контролю перегляд діяльності педагогів (вихователів, музичних керівників, інструкторів з фізичного виховання) з національно-патріотичного виховання як на заняттях, так і у повсякденному житті;

- вводити один раз на рік у систему тематичного, фронтального або підсумкового контролю питання, яке розкриває діяльність закладу щодо реалізації певного напрямку національно-патріотичного виховання дошкільнят.

Удосконаленню професійної кваліфікації, підвищенню рівня компетентності, активізації творчості педагогів сприяє залучення їх до нетрадиційних форм організації методичної роботи: майстер-класів, педагогічних клубів, творчих лабораторій, методичних «посиденьок», педагогічних «акваріумів» і квестів, «ярмарків» педагогічних ідей, ділових ігор тощо. Цікавими формами забезпечення професійною інформацією колективу закладу є: дайджести, тематичні виставки науково-методичної, навчальної та художньої літератури, засобів навчання та іграшок, ведення тематичної рубрики на сайті дошкільного закладу тощо.

У методичній роботі закладу дошкільної освіти доцільно передбачити як підготовку педагогів до загального ознайомлення дітей з державними символами, природою України, історією, культурою, традиціями і звичаями українського народу, особливостями мов і культур тих етносів, діти-представники яких відвідують дошкільний заклад, так і опанування педагогами основ народної педагогіки поряд із сучасними підходами до розвитку, виховання і навчання дітей та організації взаємодії з батьками вихованців у полікультурному середовищі.

Зв'язок з іншими закладами освіти, науковими установами, музеями, громадськими, волонтерськими організаціями окреслюється у річному плані роботи згідно з напрямками, завданнями діяльності закладу дошкільної освіти. Зокрема, це проведення спільних методичних заходів з педагогічними колективами інших дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних, вищих навчальних закладів, закладів післядипломної педагогічної освіти (науково-практичні конференції, семінари, майстер-класи), апробація педагогічних технологій, наукова експертиза педагогічних інновацій, узагальненого психолого-педагогічного досвіду тощо). Доречним є також домірне віку дітей залучення їх до участі у громадських екологічних, благодійних волонтерських акціях, наприклад, з метою допомоги і підтримки важко хворої дитини, пораненого бійця, дітей-сиріт чи із родин вимушених переселенців, літніх людей та ін. (виготовлення і адресна передача листівок, сувенірних поробок, збір іграшок тощо), благоустрою території закладу дошкільної освіти і прилеглих до неї ділянок. Ефективними для ознайомлення дітей з історією і культурою рідного міста, країни є екскурсії до історичних, археологічних, краєзнавчих, природничих, літературних, меморіальних, мистецьких, етнографічних, технічних, галузевих та інших музеїв, вироблення з ними планів спільної просвітницької роботи з педагогами і вихованцями дошкільних закладів, батьками, співпраця на засадах музейної педагогіки.

Запорукою успішної реалізації на практиці завдань національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку є також **організаційна,**

консультативна, науково-методична та інша підтримка з боку управлінських і методичних служб всеукраїнського, регіонального і локального (місцевого) рівнів. Вивчати стан роботи у дошкільних закладах, організовувати вчасну і дієву допомогу, підтримувати позитивні ініціативи й новаторство у педагогічних колективах, сприяти популяризації новацій, шукати контакту з наукою для їх обґрунтування, перевірки та апробації, оперативно ухвалювати управлінські рішення, здатні покращити стан справ, залучати спонсорів, зацікавлені громадські організації до співпраці з закладами дошкільної освіти – це далеко не повний перелік пріоритетних кроків діяльності органів управління освітою та їхніх інституцій.

Організаційно-педагогічна робота в закладі дошкільної освіти передбачає **співпрацю з батьками вихованців** у питаннях психолого-педагогічної просвіти, залучення їх до участі в освітньому процесі закладу дошкільної освіти. Детальніше цей напрям роботи буде розглянуто у наступному розділі 3.

Питання і завдання для самоперевірки

1. Які основні завдання педагогів у роботі з національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку?
2. Охарактеризуйте напрями національно-патріотичного виховання у закладі дошкільної освіти згідно з підходом Т. Поніманської.
3. Перерахуйте засоби та форми національно-патріотичного виховання дошкільників у ЗДО.
4. Які вимоги до оформлення «куточків» національно-патріотичного виховання у ЗДО?
5. Які форми організації методичної роботи у ЗДО застосовуються для поширення педагогічного досвіду з національно-патріотичного виховання?
6. Яка роль директора ЗДО в організації роботи з національно-патріотичного виховання?

Розділ 3

СІМЕЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ОСНОВА ВИХОВАННЯ ГРОМАДЯНИНА-ПАТРІОТА

3.1. Роль сім'ї у національно-патріотичному вихованні дітей дошкільного віку

У національно-патріотичному вихованні важлива роль відводиться сім'ї як сприятливому середовищу для виховання патріотичної свідомості, почуттів і переконань у дітей. Можна сказати, що із сім'ї для дитини починається Батьківщина. Родина – природний осередок найглибших людських почуттів: тут народжуються і поглиблюються любов до матері і батька, бабусі і дідуся, роду і народу пошана до рідної мови, історії, культури. У кожній родині своя власна історія, але вона тісно переплітається з історією всієї країни. Адже сім'я – частка народу! Знаючи історію своєї сім'ї, можна краще пізнати історію свого народу.

Таким чином, розглядаючи сім'ю як суб'єкта національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку, вкажемо, що:

по-перше, вона є своєрідним мікроколективом, що ґрунтується на довірливих взаєминах між чоловіком та дружиною, батьками й дітьми, на емоційному переживанні різних життєвих подій. Починаючи з перших років життя дитини, родина має великі потенційні можливості соціального впливу на її свідомість та почуттєву сферу. Можливості ці криються у спільності запитів, прагнень, інтересів членів родини, у їхній взаємозалежності, відповідальності, допомозі, в найглибших почуттях подружньої та батьківської любові;

по-друге, у родинному середовищі втіленням національно-патріотичних почуттів для дитини є батьки, бабусі й дідусі. З ними у дітей пов'язуються поняття про свій будинок, рідні місця, свій край, свою Батьківщину;

по-третє, процес внутрішньо родинного спілкування між різними поколіннями є неперервним. Це спілкування є не лише звичайним обміном інформацією, а й передачею дітям та онукам духовного досвіду й героїки

минулого, формуванням патріотичної свідомості, почуттів і переконань, поведінки.

В. Сухомлинський зазначав, що любов і відданість своїй матері – перша школа громадянськості, і якщо дитина вийшла безграмотною з цієї школи, то їй не оволодіти в майбутньому вищій школі громадянськості – відданості інтересам Вітчизни. Поганий син не може бути справжнім громадянином.

Національно-патріотичне виховання дітей у родині – складний і суперечливий процес, на який впливають різні **чинники**:

- ✓ матеріально-економічна забезпеченість,
- ✓ соціальний стан та рівень освіти батьків,
- ✓ місце проживання (місто, село),
- ✓ звичаї і традиції в родині,
- ✓ кількість членів родини,
- ✓ ставлення до дітей тощо.

Метою національно-патріотичного виховання, як складника виховання у родині, є виховання любові до землі, де народилась і виросла людина, до рідного краю, міста (села), вулиці, тобто до Батьківщини; гордості за здобутки свого народу, своєї родини, а також гордості за минуле і сьогодення своїх співвітчизників; прагнення захищати інтереси родини та Батьківщини.

Тому любов до своєї родини, матері, батька, родичів, дотримання духовно-культурних традицій, які вони сформували, – це ніщо інше, як вияв патріотизму, саме того його складника, що формується у родинних стосунках. У цьому розумінні взаємини у родині є для дитини ідеалом. Тут народжуються патріотичні почуття, виховується повага до батьків і свого родоводу, до родинних традицій, любов до Батьківщини і до рідної землі.

Виховувати в родині дітей патріотами означає: підтримувати, розвивати й скеровувати їхні прагнення набуття й використання на практиці знань з історії рідного краю, історії України і її народу; готувати до виконання свого громадянського обов'язку щодо захисту Батьківщини.

Джерелами національно-патріотичного виховання є культ рідного слова батька й матері, колискова пісня, рідна оселя, садиба, Батьківщина, героїчне минуле народу, конкретні вчинки особистості, спрямовані на матеріальне й культурне збагачення народу. Досвід переконує: що діти, якщо з ними проводять у родині цілеспрямовану роботу, успадковують славу своїх батьків, дідів, прадідів, славу народу.

«З родини йде життя людини», «Без сім'ї немає щастя на землі», «Нащо клад – коли у сім'ї лад», – саме так говорить народна мудрість про родину. І в цих висловах закладено глибокий педагогічний зміст.

Таким чином, родина – це природний осередок найглибших людських почуттів, де дитина засвоює основи моралі серцем і душею, коли розвиваються почуття доброти, чуйності, любові до рідного краю. У родинному середовищі по особливому сприймаються звичаї та традиції, рідна природа, спогади старших.

3.2. Методика національно-патріотичного виховання дітей в родині

Патріотизм кожної дитини починається з рідної домівки, домашнього вогнища. Неньчина колискова пісня та її ніжне слово, рідна мова, батькова мудра настанова та наука, бабусині казочки та дідусеві легенди, родинні традиції та звичаї – з усього цього виростає патріотизм. Саме в родині закладаються засади патріотично-моральної та національної свідомості: в ході щоденного життя, в його радостях і смутках зароджується взаємоповага між людьми, любов, симпатія. При цьому важливо, щоб дитина навчилася не тільки брати, але й віддавати любов, турбуватися про рідних з дитинства, бути уважною до близьких людей. Способи вирішення виховних завдань у родині дуже різноманітні: це батьківський авторитет, домашній побут, духовний і моральний клімат родини, праця, навчання, звичаї і традиції; суспільна думка, преса, радіо, телебачення, література, заняття спортом, свята тощо.

Так, батькам не зайве говорити з дітьми про Батьківщину. Цінність сімейних бесід і розмов саме в тому, що відбуваються вони найчастіше у безпосередній і

довірливій атмосфері. І тоді розумне і влучне слово батька або матері, дідуся чи бабусі про Батьківщину глибоко входить у свідомість та серце малюків. Розповіді й бесіди-спогади про патріотичні справи батьків, розмірковування над минулим своєї Батьківщини є водночас і уроками мужності для дітей, і передачею естафети від покоління до покоління. У такі хвилини діти почуваються єдиним цілим, невіддільним від героїчного минулого своїх предків. Підсилює все це і не хутвання в сімейному колі загальнонаціональних свят (Дня Незалежності України, Дня Соборності і ін.).

Варто побувати на святкових заходах чи переглянути концерт, що сприятиме формуванню патріотичних почуттів у дітей. Бажано, щоб державні свята, події, історичні дати не залишали байдужим жодного з її членів – від найстаршого до наймолодшого. Батьки формують у своїх дітей шанобливе ставлення до державних символів: Гімну, Прапора, Герба України. Щоб виховати патріотичні почуття у дітей, потрібно самим ними володіти. Тому значну роль у родинному національно-патріотичному вихованні відіграє рівень патріотичних почуттів батьків. Виховання прикладом передбачає створення взірця для наслідування з метою оптимізації виховного процесу. Діти копіюють усе підряд: і позитивне, й негативне. Це зобов'язує батьків бути відповідальними й обережними у своїх діях. Чесність, правдивість, працьовитість, щедрість, скромність, совісність, розсудливість – усе це позитивні взірці для наслідування. Якщо батьки чесно працюють на виробництві чи в іншій сфері діяльності, є порядними людьми, позбавленими шкідливих звичок, то вони мають високу репутацію. Тому вони мають моральне право вимагати від своїх дітей підтримувати свою честь, гідність, репутацію своєї сім'ї у навчанні, у повсякденній поведінці. Завдання батьків полягає в тому, щоб показати позитивний приклад, з якого дитина могла б переймати найкращі риси.

Важливо ознайомлювати дітей із роллю батьків, як громадян, працівників, що вносять свій вклад в майбутнє нашої країни. Це можуть бути спільні з дітьми прогулянки містом, де батьки звернуть увагу дітей на чистоту або забрудненість

міста, бесіди з дітьми про необхідність берегти природу рідного краю, задля збереження здоров'я та життя свого, в першу чергу, та рідних.

Це може бути спільна праця біля подвір'я: висадка дерев, квітів, – прибираємо, прикрашаємо, робимо разом наше місто чистим, гарним; розповіді батьків про свою роботу, яку користь вони приносять суспільству, дають можливість дітям усвідомити значення кожного в розвитку рідної держави, краю. Виховний вплив батьків на дітей постійний. Вони впливають навіть тоді, коли нічого не роблять спеціально – просто своїми вчинками, прикладом, висловлюваннями тощо.

Наслідуючи батьків, як найближчих і найбільш авторитетних людей, дитина засвоює норми поведінки, ставлення до природи, до людей, що оточують, до рідного міста/села. Наведемо **поради батькам** з виховання у дітей поваги і турботливого ставлення до своєї малої батьківщини рідного міста чи села:

Важливо, щоб малята усвідомили, що вони не просто споживачі багатств рідної землі, а її творці, захисники. І якщо ви насправді хочете виховати у вашої дитини любов до рідного міста, батьківської хати, якщо ви хочете закласти готовність зберігати і примножувати багатства рідного краю, якщо ви хочете, щоб запах квітучих каштанів і бузку в дорослому житті повертав ваших дітей до рідних порогів не забудьте:

* Йдучи вулицею рідного міста, розповісти про визначні пам'ятки, які знаходяться на цій вулиці.

* Познайомити дітей із назвою вулиці, на якій ви знаходитесь. Чому вона так називається?

* Відвідати разом всією родиною краєзнавчий музей. Після відвідин обговоріть з дітьми те, що ви там побачили.

* Побувати в прабабусь та прадідусів і розпитати, що вони знають про історію рідного міста. Які цікаві легенди, приказки, забавлянки вони знають? Запишіть, а потім завчіть їх з дітьми.

* Здійснити цільову прогулянку разом з дітьми по визначних місцях рідного міста, а ввечері запропонуйте намалювати свої враження від прогулянки.

* Завжди звертайте увагу на чистоту і порядок у рідному місті. Поговоріть з дітьми, як зробити так, щоб місто завжди було охайним і привабливим.

* Разом з дітьми посадіть біля свого будинку квітники, дерева. Доглядайте за ними разом з дітьми.

* Частіше розповідайте дітям про видатних людей, які проживали чи проживають і донині в рідному місті.

* Знайомте дітей зі звичаями та традиціями рідного краю.

* А якщо ви хочете посіяти в душі дитини золоті зернятка духовності, любові до рідного краю, слова, співайте, читайте, спілкуйтеся із нею мовою кращих творів українського фольклору та видатних вітчизняних поетів і письменників.

* Запропонуйте дітям намалювати місто в майбутньому.

* Створіть сімейний фотоальбом «Я і місто моє». Разом з дитиною придумайте вірші про рідне місто. Запишіть їх під фотографіями.

Нехай ваші діти зростають гідними синами і донями рідного краю, рідного міста.

Взагалі, подорожуючи дорогами нашої країни, батьки і діти безпосередньо знайомляться з Батьківщиною, її культурою, минулим і сьогоденням, відвідують меморіальні комплекси, які своєю емоційною силою впливу пробуджують у серцях дітей скорботу про полеглих, любов і повагу до людей, що вибороли для них свободу і незалежність. За правильної позиції батьків такі подорожі можуть відіграти неоціненну роль у патріотичному вихованні дітей.

Треба залучати дітей до ознайомлення з творами української літератури та мистецтва. Після прочитання патріотичної літератури, розгляду репродукцій, фільмів, прослуховування музики, пісень, перегляду танців, вистав патріотичної тематики діти не залишаються байдужими. Важливо, щоб у родині усвідомлювали позитивний і негативний впливи літератури, мистецтва, засобів інформації на національно-патріотичне виховання дітей.

Велике значення в національно-патріотичному вихованні дошкільнят мають традиції та звичаї сім'ї. А вони є у кожній родині, створюючи унікальну сімейну мікрокультуру. Це не обов'язково щось грандіозне, але навіть такий дріб'язок, як правила щоденної спільної сімейної вечері або спільного недільного сніданку, особливі сімейні рецепти, жарти, різновиди відпочинку (катання на велосипеді, вилазки на пікнік, спільні ігри або перегляд фільмів).

Науковці розглядають сімейні традиції як заведені в родині норми, манери поведінки, звичаї та погляди, що передаються з покоління в покоління і мають символічне значення для всіх

членів родини. Наявність сімейних традицій свідчить про те, що родина згуртована, а брак якихось спільних способів сімейної взаємодії, своєю чергою, свідчить про те, що сім'я роз'єднана, немає почуття спільності в її членів.

Одна з відмінних рис сімейних традицій – їх повторюваність, регулярність. Передусім таку регулярність нам забезпечують щорічні свята, релігійні ритуали, народні традиції. І водночас у кожній родині є свої способи відзначати ті чи інші свята, проводити обряди (хрещення, весілля тощо), святкувати якісь свої особливі важливі дати (як, наприклад, збиратися всією родиною на день народження або день весілля найстарших членів роду). Така регулярність і повторюваність дає можливість радіти не тільки в день самої події, а й перед тим – готуватися до неї, очікувати, смакувати, фантазувати на тему, як усе має пройти. Такі дії знижують тривогу членів родини, дають відчуття опори й стабільності, що так важливо в сучасному світі, сповненому непередбачуваності й стресів.

Саме у родинному середовищі дитина дізнається вперше про народні символи. Народними символами українців є батьківська хата, хліб, вишитий рушник, материнська пісня, верба і калина, сорочка, хрещатий барвінок, писанка і лелека. Всі вони наші давні обереги. Родина плекає любов та повагу до них. Якщо за сімейним обіднім столом дитині показувати приклад бережного ставлення до хліба, то, безумовно, дитина і в дитячому садку, а потім у школі, в дорослому житті з повагою ставитиметься як до самого хліба, так і до людей, які його виростили, і до землі, на якій він виріс, до свого краю, народу.

Загалом, сімейні традиції виконують велику роль в існуванні родини. Адже звичаї та ритуали сім'ї – неймовірно важливий чинник стабілізації сімейної системи, що зміцнює родину й зменшує тривогу її членів, дозволяє кожному почуватися частиною чогось великого й рідного.

Таким чином для національно-патріотичного виховання дітей у родині використовуються різні *форми взаємодії з дітьми*: бесіди-спогади; подорожі рідною країною; створення сімейних літописів; залучення дітей до трудових

справ; знайомство з творами літератури і мистецтва; участь у масових заходах з нагоди національних і державних свят, тощо. Якщо у родині виховують кількох дітей різного віку, то варто обирати форми та методи національно-патріотичного виховання, враховуючи індивідуальні вікові, статеві, психологічні та інші особливості кожної дитини.

3.3. Підвищення компетентності батьків у національно-патріотичному вихованні дітей дошкільного віку

Відповідно до норм Законів України «Про освіту», «Про дошкільну освіту» відповідальність за виховання, розвиток і навчання дітей дошкільного віку, здобуття ними повноцінної дошкільної освіти покладається на батьків, а держава, зі свого боку, захищає права сім'ї щодо забезпечення рівних можливостей для всіх дітей у здобутті дошкільної освіти через різні варіативні форми, допомагає батькам і особам, які їх замінюють, у виконанні ними своїх обов'язків. У контексті національно-патріотичного виховання дітей *завдання дошкільного закладу* – налагоджувати тісний контакт з родинами вихованців і активно залучати їх до участі в освітньому процесі, переконувати у першорядності й первинності виховного впливу сім'ї на формування національного світогляду, патріотичних почуттів, зародження і становлення майбутнього активного, відповідального й корисного члена суспільства, громадянина і патріота, оснащати батьків необхідними психолого-педагогічними і загальними знаннями.

З метою педагогічної просвіти та ознайомлення батьків з освітньою діяльністю закладу в напрямі національно-патріотичного виховання дітей організовуються батьківські збори з переглядом різних за змістом і тематикою форм роботи з дітьми, майстер-класи вихователів, інструкторів з фізичного виховання, музичних керівників, керівників гуртків та інших фахівців, лекторії, школи і клуби для батьків. Подібні форми педагогічної просвіти пропагують ідеї виховання і демонструють шляхи розвитку, виховання, навчання дитини.

Мета дошкільного закладу у роботі з родинами вихованців – перетворити батьків, членів родин вихованців на активних учасників освітнього процесу, односторонців і партнерів педагогічного колективу і самих дітей у повноцінному проживанні сьогодення, наповненого цікавим і корисним для розуму і душі змістом. Батьки мають стати не тільки гостями на заходах, не лише спостерігачами за успіхами їхніх дітей, вони мають безпосередньо впливати на формування дітей власним досвідом та прикладом. Зусилля педагогів мають бути спрямовані на підтримку ініціативи батьківської громади, взаємодію у розробленні та виконанні сумісних рішень щодо національно-патріотичного виховання дітей. Тому батьки і члени родин вихованців залучаються до проведення роботи з дітьми і педагогами, зокрема: майстер-класів і гуртків з народних ремесел, народного танцю і гри на народних музичних інструментах, тематичних свят і розваг, театралізацій та ігор-драматизацій, тематичних занять, цільових прогулянок, екскурсій і туристичних походів, організації міні-музеїв, тематичних виставок фотографій, малюнків, поробок, екологічних акцій, благодійних ярмарків та аукціонів, випуску стіннівок або створення тематичних номерів газет тощо.

Напрямки роботи з батьками з питань патріотичного виховання:

- ознайомлення батьків з роботою ЗДО з питань патріотичного виховання;
- залучення батьків до співпраці та стимулювання їхньої активної участі в ній;
- організація різноманітних заходів за участю батьків;
- ознайомлення батьків з результатами навчання і розвитку дітей (відкриті перегляди, тематичні тижні, інформація в куточках батьків, анкетування).

Одним із прикладів взаємозв'язку педагогів ЗДО з батьками є *спільне створення міні-музею*.

Міні-музеї в закладі дошкільної освіти – це особливий розвивальний простір, створений впливати на дитячу емоційну сферу, розширювати її культурний й національний світогляд, формувати життєву компетентність.

Музейні експонати мають бути зібрані у відповідності БКДО з урахуванням вікових особливостей дітей. Для створення міні-музею було б добре виділити окреме приміщення. Прикладами міні-музеїв у групах можуть бути:

- «Петриківський дивосвіт»,
- «Ляльки-мотанки»,
- «Гудзик-чарівник»,
- «Народна іграшка»,
- «Міні-музей книги»,
- «Папероплетіння»,
- «Писанки».

Експонати міні-музею можуть використовуватися під час проведення тематичних тижнів, свят, розваг, ігор.

Таким чином, національно-патріотичне виховання дітей – одна з основних задач закладу дошкільної освіти, важливою умовою якої є тісний взаємозв'язок з батьками, сім'єю, як осередком суспільства і берегинею традицій українського народу. Без глибокої, самовідданої й розумної любові до дітей не може бути повноцінного сімейного виховання.

Питання і завдання для самоперевірки

1. Обґрунтуйте сім'ю як суб'єкта національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку.
2. Чи може соціальний стан та рівень освіти батьків впливати на національно-патріотичне виховання дітей в сім'ї?
3. В чому полягає цінність сімейних бесід і розмов про батьківщину?
4. Яке значення в національно-патріотичному вихованні дошкільнят мають традиції та звичаї сім'ї?
5. Які форми взаємодії з дітьми використовуються у родині?
6. Яка основна мета закладу дошкільної освіти у роботі з родинами вихованців?
7. Навіщо створювати міні-музеї в закладі дошкільної освіти?

Розділ 4

НАРОДОЗНАВСТВО ЯК ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

4.1 Народознавство як наукова галузь

Сучасна система дошкільного виховання визначила головне завдання освіти: національно-патріотичне виховання дітей дошкільного віку засобами народознавства. Використання народознавчого матеріалу потрібне в різних сферах життя дитини. Завдяки народознавству малюки глибше відчують, що знання про свій народ – це пізнання себе самого. Тому маємо розглянути сутність поняття «народознавство» і його потенціал у національно-патріотичному вихованні.

Відродження України неможливе без пробудження національної свідомості українського народу, насамперед підростаючого покоління. Діти змалечку повинні усвідомити себе частиною народу, знати не лише його історію, літературу, мову, але й звичаї, традиції, обряди, світоглядні уявлення та вірування. Те, що передається від покоління до покоління і стає традиційним. Традиційна культура виражена в різних формах: духовній (звичаї, обряди, народна творчість) і матеріальній (одяг, їжа, ремесла). Вивченням цієї колективної народної культури займається наука *етнографія*.

Етнографія (від грец. етнос – плем'я, народ; графо – пишу) – суспільствознавча наука, об'єктом дослідження якої є народи, їхня культура і побут, походження (етногенез), розселення, процеси культурно-побутових відносин на всіх етапах історії людства. Концентрує увагу на розробці проблем етно- і націогенезу, етнічної історії, міжнаціональних відносин, етнонаціональних процесів, традиційно-побутової культури, народних знань, побуту, народного мистецтва.

У зарубіжних країнах відповідниками поняття «етнографія» є «соціальна антропологія» (Велика Британія) та «культурна антропологія» (США). У багатьох країнах (останнім часом і в Україні) паралельно використовують термін

«етнологія» (насамперед щодо теоретичних аспектів вивчення культури та побуту).

Етнологія (етнос – народ, логос – наука, вчення) – наука про пізнання народів, прогресу і цивілізацій. Порівняльно-історичне вивчення народів і культур у середовищі, що їх оточує.

Більш вживаний український відповідник цих двох понять «народознавство» ще у кін. XIX ст. обґрунтував в українській науці І. Франко. У праці «Найновіші напрямки в народознавстві» (1895) він розглядає народознавство у широкому значенні, оскільки «пізнати народ, то значить пізнати людей, що мешкають на певній території, а також пізнати їхнє нинішнє і минуле становище, їхні фізичні і розумові особливості, їхні інститути й економічне становище, їхні торговельні відносини й інтелектуальні зв'язки з іншими народами».

І сьогодні у широкому розумінні народознавство означає сукупність наук про конкретний народ, про особливості побуту і трудової діяльності, національний характер, психологію, світогляд, історично-культурний досвід, у тому числі й здобутки у галузі навчання і виховання, а також про свій родовід, що є органічною частиною народу, про спосіб життя й виховання у сім'ях, про рідний край і все пов'язане з ним, а також здобутки народного мистецтва, які відображають багатогранність життя народу, нації.

Важливими елементами культури кожного народу є традиції, звичаї та обряди.

Традиції (від лат. *traditio* – передача) – це елементи культури (досвід, звичаї, обряди, погляди, смаки, норми поведінки і т. ін.), що склалися історично і передаються від покоління до покоління та зберігаються протягом тривалого часу.

Звичаї, це ті неписані закони, якими керуються люди в щоденних та всенаціональних справах. Вони охоплюють усі ділянки громадського, родинного і суспільного життя.

Обряди – традиційні символічні дії, що в образній формі виражають соціально визначні події в житті людини та суспільства. Обряди поділяють на два

основних типи: сімейні та календарні. Сімейна обрядовість пов'язана з перехідними або етапними моментами в житті людини (напр. хрестини, заручини, весілля, похорони), а календарна – у житті природи або трудовій діяльності людей (напр. Стрітіння, Великдень, Зелені свята, обжинки, Різдво). Кожне традиційне свято і кожний обряд тісно пов'язувалися з народними віруваннями та повір'ями.

У педагогіці вивчення українського народознавства, тобто *українознавства*, подається у контексті неухильного дотримання принципу народності (Г. Сковорода, Т. Шевченко, К. Ушинський, О. Духнович, Б. Грінченко, С. Русова, В. Сухомлинський). У цьому випадку народність – це втілення в навчання та виховання дітей засобами українознавства ідей, почуттів і прагнень рідного народу, нації.

Належна увага вихователів, батьків, дітей, громадськості до народознавства має надзвичайно велике виховне, пізнавальне, освітнє, розвивальне, а разом з цим і державне значення. Тому ніякого перебільшення не буде сказати, що справжнє національно-патріотичне виховання дітей дошкільного віку без народознавства немислиме. Та й освітній потенціал його невичерпний. Народознавство є дійовим засобом утвердження у свідомості дітей громадських почуттів, української національної гордості й людської гідності українця, вболівання за долю самостійної Української держави, готовності стати на захист незалежності країни, виявляти шанобливе ставлення до державних символів і атрибутів. Завдяки цьому ростимуть національно свідомі громадяни України, горді історією, культурою і мовою українського народу.

Отож, сьогодні надзвичайно важливим є чітке розуміння й усвідомлення взаємозв'язку науки, освіти, виховання та педагогіки народознавства. Далі розглянемо саме педагогічний потенціал народознавства у системі дошкільної освіти.

4.2. Сутність та особливості педагогіки народознавства

Кожен народ має власний суспільний і соціальний досвід, який передає з покоління в покоління як спадок старшого покоління молодшому. У ролі

вихователя підростаючого покоління завжди виступає народ. Система прийнятих у даній місцевості методів і засобів виховання, що передаються від покоління до покоління і засвоюються передовсім як певні знання, вміння і навички і є *народною педагогікою*.

Народна педагогіка належить до тих могутніх феноменів, що забезпечують збереження національного характеру, звичок і психології людини. Виховний ідеал, цілі, завдання, зміст, принципи і засоби народної педагогіки знайшли своє відображення і втілення у рідній мові, фольклорі, національних звичаях, традиціях, святах, обрядах, символах і різних видах народного мистецтва, у дитячих народних іграх та іграшках, у живій практиці трудового і сімейного виховання, у народних ремеслах і промислах, у родинно-побутовій культурі нашого народу.

Термін «народна педагогія (педагогіка)» в науковий обіг впровадили К. Ушинський та О. Духнович. Народна педагогіка – це галузь педагогіки, що охоплює накопичений віками народний досвід, погляди на мету, завдання, засоби і методи виховання та навчання підростаючого покоління. З кін. ХІХ – поч. ХХ ст. на сторінках періодичної преси все частіше почали з'являтися заклики взяти участь у створенні етнографії дитинства, прагнення створити узагальнену фундаментальну працю про народні засоби виховання дітей у сім'ї від народження до одруження.

С. Русова пропагувала думку про необхідність будувати систему національного виховання дітей, починаючи з дошкільного віку, на традиціях і з урахуванням народної педагогічної мудрості. У педагогічній спадщині С. Русової чітко окреслився абсолютно сучасний погляд на проблему використання народознавства, його конкретні завдання, форми і методи організації дошкільного виховання в Україні.

Зокрема, у праці «Нові методи дошкільного виховання» у розділі «Гра» С. Русова зазначає про місце народної гри та іграшки у дитячому садку: «...в Україні продаються по ярмарках зроблені самими дітьми або для дітей селянськими

майстрами. Вони й дуже забавні, й характеристичні для даної місцевості, рівно як і дуже бажані для національного дитячого садка... Усі народи мають свої стародавні ігри, що на певних порах мали характер ритуальних відправ, лише згодом набрали характеру гри... Як, наприклад, наші веснянки, перейняті вони національним духом, який треба вносити в життя кожної дошкільної організації» ...»

Важливим завданням дошкільного виховання вважала С. Русова розвиток творчих здібностей дитини. При цьому вона віддавала перевагу таким засобам, як національне мистецтво – вироби з глини, дерева, декоративний розпис, вишивка тощо. «А ще,— писала С. Русова,— в садку має лунати гарна українська пісня, плекатися рідна мова – у творах словесних самих дітей і в розповідях виховательки».

Перерва у вивченні української народної педагогіки тривала до 60-х рр., і лише з сер. 70-х дослідження проблеми одержало новий поштовх новаторським пошуком В. Сухомлинського. Він стверджував, що про народну педагогіку до цього часу ніхто серйозно не думав, і, мабуть, це принесло педагогіці багато шкоди. Він був переконаний, що народна педагогіка – це зосередження духовного життя народу, що в ній розкриваються особливості національного характеру. Власне педагогіка В. О. Сухомлинського орієнтована на виховання у дітей і молоді відданості Батьківщині, любові до рідної матері, батька, рідних, поваги до старших, до людей праці, старанності в роботі тощо. У своїх працях, а також у процесі практичної навчально-виховної роботи В. О. Сухомлинський використовував перла народної творчості – казки, прислів'я, легенди, бувальщини, прикмети, гумористичні етюди та мініатюри.

У сер. 70-х рр. ХХ ст. у науковому обігу з'явився ще один термін – «етнопедагогіка».

Етнопедагогіка – галузь педагогіки, що включає в себе педагогічні знання, навички, досвід певного етносу у вихованні підростаючого покоління. В етнопедагогіці загальнолюдські надбання трудового, етичного, естетичного виховання втілюються в системі виховання даного народу. Завдання етнопедагогіки полягає в тому, щоб дитина засвоїла широке коло правил і навичок співжиття у

суспільстві, оволодівши перш за все духовними надбаннями рідного народу.

Якщо народна педагогіка охоплює емпіричні педагогічні знання без вказівки на їх походження, то етнопедагогіка пов'язана з конкретною етнічною належністю педагогічних традицій. Етнопедагогіка досліджує можливості й ефективні шляхи реалізації прогресивних педагогічних ідей певного народу в сучасній науково-педагогічній практиці, способи поєднання народної педагогічної мудрості з педагогічною наукою; аналізує педагогічне значення явищ народного життя і визначає їх відповідність сучасним завданням виховання. Етнопедагогіка є складовою народознавства й водночас – *педагогіки народознавства*.

Педагогіка народознавства – напрям сучасної педагогіки, який вивчає шляхи та засоби практичного засвоєння дітьми культурно-історичних надбань минулих поколінь: традицій, звичаїв, обрядів свого народу.

Педагогіка народознавства передбачає насамперед застосування у освітній роботі з дітьми вивчення народних традицій – культурних, духовних, моральних, трудових, сімейно-побутових, що вкрай необхідні для всебічного і гармонійного розвитку особистості.

До **особливостей** педагогіки народознавства належать:

- ✓ централізація особистості, вивчення загальнолюдських якостей через призму суспільного життя;
- ✓ виховання у дітей поваги до праці;
- ✓ дотримання принципу природовідповідності, побудова навчання відповідно до вікових, статевих та індивідуальних особливостей дитини;
- ✓ підготовка до засвоєння дітьми моральних знань, норм і правил поведінки;
- ✓ вшановування сімейних цінностей, звичаїв, традицій, високий авторитет батьків.

Педагогічне керівництво дітьми, регулювання їхньої діяльності має здійснюватися не авторитарним шляхом (постійним контролем, нав'язуванням занять, примусом та ін.), а гуманним, демократичним, створенням відповідних психолого-педагогічних умов. Дотримання принципу самодіяльності забезпечує пробудження і розкриття природних задатків, нахилів дітей, формування самобутньої творчої особистості.

Основними засобами народної педагогіки є праця, гра, мова, спілкування, мистецтво, твори усної народної творчості тощо (див. рис. 4.1).

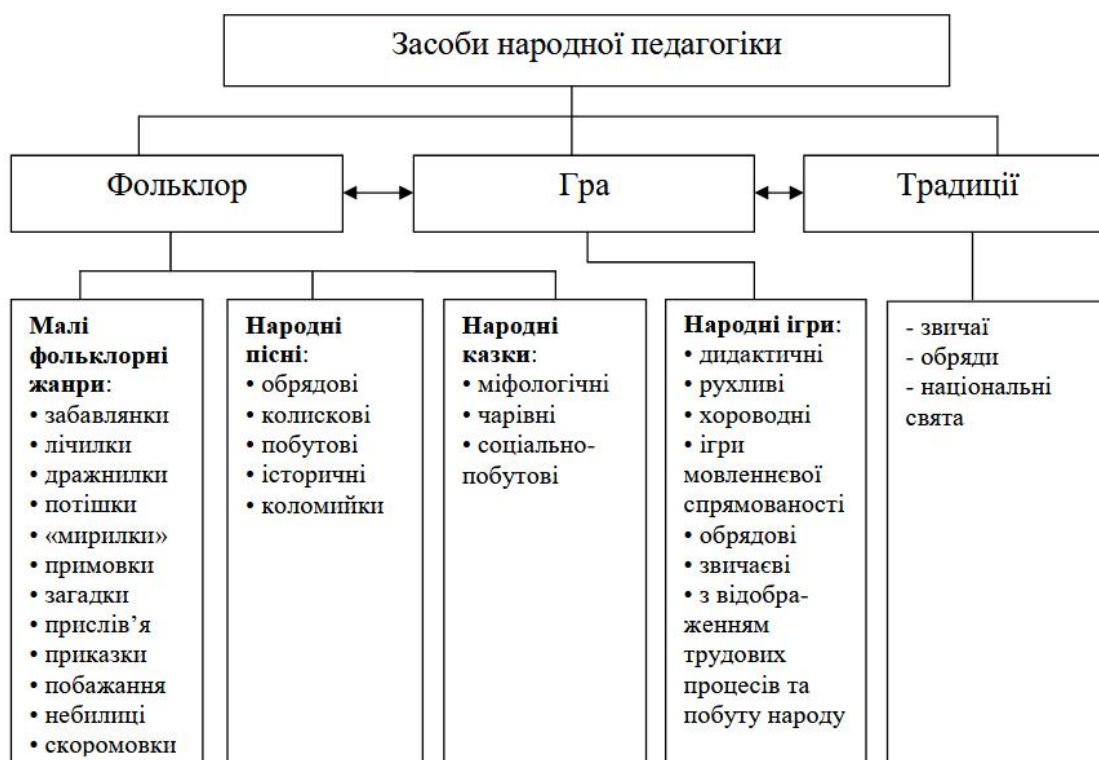

Рис. 4.1. Засоби народної педагогіки (за І. Бабій)

Невід'ємними складовими народної педагогіки є родинна педагогіка, педагогічна деонтологія, педагогіка народного календаря, козацька педагогіка.

Родинна педагогіка – складова народної педагогіки, в якій зосереджено знання й досвід щодо створення і збереження сім'ї, започаткування та продовження сімейних традицій (трудова, моральна, мистецька). Родинна педагогіка сприяє формуванню в дітей любові до матері і батька, бабусі і дідуся, поваги до пам'яті померлих.

Педагогічна деонтологія (гр. deontos – належне, потрібне, необхідне) – народні знання про виховні обов’язки батьків перед дітьми, вчителів перед учнями, вихователів перед вихованцями, про етичні норми, необхідні для виконання педагогічних функцій. Педагогічна деонтологія розглядає актуальні для сучасної педагогіки питання стосунків між вихователями і вихованцями.

Педагогіка народного календаря – складова народної педагогіки, що передбачає виховання дітей та молоді шляхом залучення їх до сезонних робіт, підтримання звичаїв, участі у святах і обрядах.

Козацька педагогіка – педагогіка українського народу, спрямована на формування мужнього громадянина (козака-лицаря) з яскраво вираженою українською національною свідомістю, твердою волею і характером. Великі потенційні можливості національного виховання, зокрема формування патріотичних рис, має педагогіка, джерелом якої є історична пам’ять про оборонців рідної землі, традиції формування мужнього воїна – захисника вітчизни.

4.3. Напрями і принципи народознавчої роботи у закладі дошкільної освіти

Національно-патріотичне виховання засобами народознавства потрібно починати в дошкільному віці. Саме в дитинстві формуються уявлення про довкілля, накопичуються знання та закладаються основи духовності, моралі. Не випадково в народі кажуть: *«Якщо твої плани розраховані на рік – сій жито, якщо твої плани розраховані на десятиліття – саджай дерево, якщо твої плани розраховані на віки – виховуй дітей»*. Практикою суспільного виховання дітей, родинним вихованням перевірене твердження В. Сухомлинського: *«Без наукового передбачення, без уміння закладати в людині ті зерна, які зростуть через десятки років, виховання перетворилося б на примітивний догляд, вихователь – на неграмотну няньку, педагогіка – на знахарство»*.

Пізнання Батьківщини й розмаїтого світу розпочинається із сім’ї, батьківської хати, рідної домівки. Довколишній предметний світ є першим

джерелом інформації для дитини. Різноманітність форм, кольору, величини предметів, їх просторового розміщення та людина, яка створила ці предмети, приваблюють дітей. Спираючись на дитячу допитливість, необхідно поступово вводити дошкільника до світу знайомих і незнайомих речей.

Щоб виховання дітей дошкільного віку засобами народознавства було національно-патріотичним у ньому повинні домінувати **три напрями:**

- виховання любові до рідної мови;
- виховання патріотичних почуттів;
- формування творчої особистості.

Головною метою національно-патріотичного виховання на сучасному етапі є передача молодому поколінню соціального досвіду, багатства духовної культури народу, своєрідності на основі формування особистісних рис громадянина України, що передбачають національну самосвідомість, розвинену духовність, моральну, художньо-етичну, правову, трудову, фізичну, екологічну культуру, розвиток індивідуальних здібностей і таланту.

Організуючи народознавчу роботу з дошкільниками, вихователі повинні у комплексі розв'язувати *пізнавальні, навчальні, виховні та мовленнєві* завдання (А. Богуш).

Пізнавальні завдання передбачають розширення знань дітей про Україну, її історію, культуру, природні багатства. Дітей спочатку ознайомлюють з найближчим оточенням, з яким вони щодня контактують. Поступово стежинкою рідного краю ведуть дитину до столиці України – Києва, інших міст та пам'ятних місць Батьківщини. На заняттях з народознавства малюк уперше долучається до державних символів (Герба, Прапора, Гімну) та народних національних оберегів (калини, верби, віночка, рушника тощо).

Предметом обговорення у дитячому товаристві мають бути й родинні корені кожної сім'ї, кожної родини. Вихователь повинен стимулювати й заохочувати дітей до пізнання свого родоводу.

Упродовж перебування дітей у дитячому садку потрібно ознайомити їх з побутом нашого народу як у минулому, так і на сучасному етапі. Діти повинні

знати (впізнавати, розрізняти) українські національні іграшки, національний (традиційний та регіональний) одяг, взуття, посуд, предмети побуту та хатнього інтер'єру, подвір'я. Треба розвивати у дітей цікавість до української національної обрядовості, народних свят, ігор, народних прикмет, народної творчості, національного мистецтва, народних промислів. Не можна обійти увагою й українську національну кухню.

Пізнавальні завдання реалізуються й у пізнаванні дітьми природи рідного краю (ліси, степи, моря, гори, заказники тощо).

Навчальні завдання передбачають формування перших наукових народознавчих та історичних понять, у майбутньому – основи наукового мислення, національної свідомості, самосвідомості та психології.

Вихователь повинен:

- розвивати пізнавальну активність дітей, прагнення якнайглибше пізнати свій народ, свої національні корені;
- формувати стійкий інтерес до народознавчого матеріалу, бажання пізнати його глибше, навчити використовувати його в побуті, у своєму дитячому житті, запам'ятовувати вірші, прислів'я, приказки, казки, загадки;
- прищеплювати дітям елементарні трудові навички, пов'язані з народними ремеслами. Вчити малюків вишивати, витинати, розписувати за українськими мотивами писанки, іграшки, посуд виготовляти різні вироби: іграшки, глиняний посуд, вибійки, витинанки, аплікації тощо.

Розвивальні завдання передбачають розвиток усіх психічних процесів у дитини: запам'ятовування, уважності, зосередженості, логічного мислення, уяви. Діти повинні вміти самостійно аналізувати, зіставляти, порівнювати народознавчі поняття, звичаї минулого та сучасного, відокремлювати місцеве, регіональне від загальнотрадиційного національного.

Мовленнєві завдання є супутніми на кожному народознавчому занятті. Наприклад, мандруючи до української оселі прадідів, діти вперше чують слова стріха, тин, перелаз, скриня, ослін, долівка. Словник дітей також поповнюється образними виразами, коли вони слухають фольклорні твори та твори українських

письменників. Діти згадують знайомі прислів'я, приказки, примовки. Кожне заняття супроводжується розповідями дітей про побачене, почуте, пережите.

Виховні завдання мають на меті прищепити дітям насамперед любов до рідного краю, до землі своїх предків, до рідної мови, оселі, до батьківщини, почуття гордості за свій народ, повагу до національної культури, національних звичаїв та оберегів.

Природними національними рисами характеру українців вважаються щирість, гостинність, доброта, мудрість, щедрість, добре почуття гумору. Отож ці риси особистості потрібно виховувати у дитини, використовуючи для цього багатий народознавчий матеріал.

Заняття з народознавства сприяють вихованню у дітей духовності на національному ґрунті, доброзичливості, чесності, взаємоповаги, чемності, скромності, товариськості, поваги до культури інших народів, вшанування їхніх традицій, оберегів.

Долучення дітей до народної творчості, мистецтва, безпосередня участь у національних святах виховують у них естетичні почуття, розвивають художнє світобачення, наповнюють емоційну сферу дитину радістю, піднімають настрій, формують естетичний смак.

Основними принципами народознавчої роботи в закладі дошкільної освіти повинні бути: природовідповідність, культуровідповідність, народність, наочність, активність, систематичність, послідовність, урахування індивідуальних особливостей, краєзнавство та ін.

Принцип природовідповідності – стверджує, що виховання дітей дає хороший результат тоді, коли дитина виховується в оточенні рідного, близького, природного середовища і в стосунках дитини та природи складається гармонія.

Принцип культуровідповідності полягає в тому, що заклад має забезпечити оволодіння дитиною народною культурою, а на цій основі – всіма національними та загальнолюдськими цінностями.

Принцип народності. Принцип народності у вихованні підростаючого покоління в 40–50-х рр. XIX ст. висунув К. Ушинський. Виховання полягає в

тому, що дітей виховують не абстрактні положення основ наук, а знання, практичні справи, дії, які відображають матеріальне та духовне буття, історичне і культурне минуле та сучасне рідного народу, які спрямовані на розвиток його культурної духовності. Принцип народності у вихованні відстоював і В. Сухомлинський. Його дуже турбувало, що за часів його життя цей принцип ігнорувався, діти не знали коренів свого народу, його звичаїв, традицій, оберегів.

У тісному взаємозв'язку з принципом народності перебуває *принцип взаємозв'язку і взаємозумовленості народознавчої науки з життям*, з практикою виховання. Народна педагогіка – це і є саме життя, це педагогіка більшості, яка впроваджується в практику виховання щоденно, щохвилини.

Принцип історизму. Народознавство – це часопис, літопис народу, відлуння його життя, почуттів, надій, прагнень; відлуння його страждань, радощів, досягнень, звичаїв, оберегів, традицій. Це сама жива історія. Протягом багатьох століть народ формував цінності, які дали витoki багатьом реаліям сучасного життя. Тому знання історичних та культурних надбань предків потрібні не лише для піднесення національної гідності, а й для використання кращих традицій у педагогічній практиці сьогодення. Виховання менталітету та духовності у наймолодшого покоління нашої держави не може бути повноцінним без залучення його до історії духовної національної культури України.

Методика ознайомлення дітей з народознавством ґрунтується на *краєзнавчому принципі*, який, передбачає комплексність, всебічність, доцільність вивчення рідного краю, своєї Вітчизни.

Втілення принципу краєзнавства в життя в роботі з дошкільнятами тісно пов'язане з *принципом регіонального підходу* в ознайомленні з народознавчим матеріалом. Ще К. Ушинський застерігав, що курс вітчизнознавства має бути пристосований до «горизонту кожної місцевості», оскільки дітям властивий, за його висловом, «інстинкт місцевості», любов до краю, де вони народились і зросли.

Ознайомлення дітей з національною культурою, традиціями неможливе без урахування *принципу емоційності навчання*. С. Русова була глибоко переконана,

що виховання дітей має бути позначене мистецтвом, естетичними сприйманнями й емоціями. Саме від питомої ваги емоційного фактору залежить міцність засвоєння народознавчого матеріалу.

Сьогодні активно розробляється і впроваджується в педагогічну практику *принцип родинного співжиття*, який ґрунтується на бережливому родинному ставленні до дитини, на плеканні її духовного світу шляхом передачі родинних традицій як у сприйманні народної культури, так і в практичному прилученні до виготовлення речей хатнього вжитку, а по можливості і мистецьких цінностей.

Народознавство реалізується у трьох основних функціях: *виховній, оцінній, регулятивній*.

Сутність **виховної функції** народознавства полягає в тому, що народознавство сприяє своїм змістом засвоєнню особистістю багатогранного історично накопиченого досвіду свого народу; є передумовою, фундаментом сучасного процесу суспільного виховання.

Оцінна функція народознавства, реалізує втілення в життя народних оцінних еталонів, які полягають у поняттях добра і зла, гарного поганого, а також інших, суміжних з ними чи похідних від них, моральних поняттях (справедливість – несправедливість, шляхетність – нищість а ін.). знайомлячи дітей з народними традиціями, ми привчаємо їх оцінювати світ, змінювати своє ставлення до нього.

Оцінна функція народознавства нерозривно пов'язана з **регулятивною**. Поняття добра, описане в легендах, думах, казках закликає дітей прагнути до нього й уникати зла. Регулятивна функція припускає й одночасно формує в особистості здатність діяти в разі потреби всупереч своїм особистим бажанням, в ім'я добра, обов'язку, суспільства, країни.

Взагалі методика народознавства знаходиться сьогодні в активному розвитку, її методологічні основи і методика уточнюються й узгоджуються з новими завданнями, які постали перед національною школою й освітою взагалі. Народознавча робота сьогодні повинна **спрямовуватись на:**

– формування гармонійно розвиненої підростаючої особистості, наділеної національною свідомістю, гідністю, здатністю зберігати і примножувати національну культуру як елемент загальнолюдської культури;

– збереження національної психології, генотипу, який сформувався протягом століть у певних природно-географічних та історичних умовах як сукупність спадкових психічних і фізичних структур, що передавалися нацією з покоління в покоління й зумовили її національне обличчя;

– відродження національної культури за допомогою різних видів мистецтва рідного народу, використання фольклору, національних мотивів у сучасному інтер'єрі, одязі з урахуванням регіональних умов;

– оволодіння дітьми мовою як найбільшим скарбом нації, плекання любові до материнського слова як першого й могутнього духовного наставника людини, як найдієвішого вияву національної культури та історії, додержання статусу української мови як державної;

– ознайомлення з історією рідного народу як джерелом духовності й мудрості, свідченням безперервної наступності поколінь, національної самосвідомості, гордості, основою для формування суверенної демократичної держави;

– розкриття географічних особливостей як багатства рідного краю, як витоків формування в дитини чуття Батьківщини, чуття господаря своєї країни.

О. Вишневський у процесі становлення національного самоусвідомлення виділяє етап *раннього етнічно-територіального самоусвідомлення (етнізація)*. У цей період, на думку вченого, закладається «коріння патріотизму». Тому є всі підстави кваліфікувати цей процес як становлення першооснов національної самосвідомості. Згідно з теорією О. Вишневського, саме під час першого етапу відбувається усвідомлення дитиною своєї етнічної приналежності. Уже з перших днів життя дитина формується під впливом материнської мови, колискової пісні, бабусиної казки. Підростаючи, вона бере участь у народних святах і обрядах,

засвоює народні пісні, залучається до процесу народної творчості тощо. Діти дошкільного віку є активними учасниками народних життєвих дійства (коляда, віншування, гаївки, писанки, вертеп тощо). Традиції, звичаї та обряди мають глибокий вплив на виховання, і не тільки національне, оскільки вони завжди підтримуються силою громадської думки і періодично повторюються. У сім'ї і дитячому садку діти засвоюють шанобливе ставлення до видатних українських історичних і культурних діячів, повагу до ідеалів, за які вони боролися, беруть участь у вшануванні їхньої пам'яті. У ранньому віці також формується культ рідного дому, сім'ї, рідного села, культ предків, дитина знайомиться з національними та етнічними символами.

У силу того, що для дитини дошкільного віку характерна стадія казково-міфологічного ставлення до етнічного світу, сприйняття нею себе в етнічному світі формується через казково-таємничі образи, що представлені в міфах, казках, легендах, народних іграх. У процесі прилучення до народної мудрості вона переживає всі вчинки разом з «культурними героями», з якими свідомо ідентифікує себе.

Отже, формування дітей дошкільного віку етнічної самосвідомості будується переважно на основі казково-міфологічних уявлень про світ. Людське життя складається з певних періодів, кожний з яких призначений для сприйняття певного роду інформації, створює сприятливі умови для дії певних чинників психологічного, соціального та емоційного впливу. І головне не запізнитися, не пропустити той момент, коли виховні зусилля будуть мати найкращий ефект, коли робота, проведена педагогом, дасть високий результат.

Питання і завдання для самоперевірки

1. Яке співвідношення між поняттями «народознавство», «етнографія», «етнологія»?
2. На які два основних типи поділяють народні обряди?
3. Що таке народна педагогіка?
4. Перерахуйте основні засоби народної педагогіки.

5. На формування яких якостей спрямована родинна педагогіка?

6. Розмежуйте пізнавальні, навчальні, виховні та мовленнєві завдання в організації народознавчої роботи з дошкільниками.

7. Які принципи народознавчої роботи в закладі дошкільної освіти мають враховуватись у освітньому процесі?

Розділ 5

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТЬ З НАРОДОЗНАВСТВА

5.1. Методика використання різних фольклорних жанрів у роботі з дітьми дошкільного віку

Фольклор – один із найпотужніших засобів виховання патріотичних почуттів підрастаючого покоління, адже він є енциклопедією життя народу, свідченням його духовної сили і краси. Це та основа, на якій базується система збагачення інтелекту, формування життєвих ідеалів, розвиток творчих здібностей особистості.

Фольклор (англ. folk-lore, букв. – народна мудрість; народне знання), або народна творчість – колективна художня творча діяльність народу (літературна, музична та образотворча). Усна народна творчість засобами мови зберегла знання про життя і природу, давні культу і вірування, а також відбиток світу думок, уявлень, почуттів і переживань, народно-поетичної фантазії, які відбиваються у тематиці декоративно-ужиткового мистецтва, наїву та ін. Сюди належать різножанрові твори, що виникають в певному середовищі, передаються усно з давніх-давен, зазнаючи певних змін, мають ритуально-магічне, обрядове, естетичне, розважальне або/і виховне значення.

Термін «фольклор» вперше використав у 1846 р. англійський археолог та письменник Вільям Томс.

Основні літературні жанри усного фольклору – перекази, пісні, казки, епос; музичні – пісні, інструментальні наспіви і п'єси; театральні – драми, сатиричні п'єси, театр ляльок; а також танці. Фольклор є історичною основою світової художньої культури, джерелом національних художніх традицій, а також виразником народної свідомості та ідентичності.

Важливо, що народне художнє слово здавна вважалося не лише засобом виховання, але й мовленнєвого розвитку дитини. Прислів'я, приказки, ніжні колискові, забавлянки, загадки, лічилки, мирилки та ін. збагачують словник новими поняттями народознавчого характеру, виховують інтерес і любов до рідного слова.

Розглянемо методику роботи з деякими жанрами усної народної творчості.

Так, **казки** використовуються в усіх вікових групах. Оскільки казки різні за змістом, за сюжетом, різняться композиційною будовою, методика їх використання у різних вікових групах також специфічна. Казки повинні насамперед відповідати віковим особливостям дітей (для раннього та молодшого дошкільного віку – казки про тварин, середнього – також і чарівні казки, старшого – соціально-побутові).

В. Сухомлинський дійшов висновку, що складовою частиною виховання дітей повинно бути розповідання, читання, слухання, драматизування та інсценування казок: «Казки виховують любов до рідної землі вже тому, що вони творіння народу».

У закладі дошкільної освіти пропонуються такі види занять з казкою:

- читання (авторських, віршованих) казок;
- розповідання народних казок;
- театралізація-розігрування та показ казки вихователем;
- драматизація-розігрування в ролях знайомої дітям казки;
- відтворення характерних рис його героїв;
- інсценізація – точне й послідовне відтворення змісту казки дітьми з допомогою костюмів, різних атрибутів, декорацій;
- ігри за сюжетами знайомих казок;
- показ казок через проєкційні ліхтарі (діафільми);
- перегляд казок у телепередачах, кінофільмах;
- ритмізування – ритміко-речитативна розповідь на одній ритмічній кривій, з однією інтонацією;
- узагальнювальні бесіди на теми: «Моя улюблена казка»,
- тематичні розважальні заняття: «Казки бабусі Ориси», «Казка дідуса Панаса», «Вам казка, а мені бубликів в'язка»;
- дидактичні ігри: «З якої казки герой?» (або «З якої казки я прийшов?»), «Добери картинку», «Подорож у дивовижний світ казок», «Лист дідуса-казкаря»;

- переказування знайомих казок дітьми;
- бесіди на морально-етичні теми за змістом казок;
- самостійне складання дітьми казок;
- бесіди за змістом казкових ілюстрацій та репродукцій художніх картин на казкові сюжети;
- свято казки у дошкільному закладі.

В молодшій і середній групах пропонується така структура заняття:

1. Початок заняття (вступна бесіда, розглядання наочності, загадка, розповідь вихователя).

2. Розповідання казки. Уточнення та пояснення окремих слів, виразів. Розглядання ілюстрацій.

3. Коротка бесіда за змістом казки.

4. Виведення морального правила. Прислів'я.

У старшій групі робота з казкою ускладнюється. Дітям можна запропонувати такі прийоми: намалювати словесний портрет головних дійових осіб; придумати інше закінчення казки; ввести в казковий сюжет нового героя; поширити казку новими епізодами; уявити себе на місці казкового героя, передати його стан, почуття за допомогою жестів, міміки, голосу; перетворити казку на оповідання, коротенький віршик.

Особлива роль у вихованні підростаючого покоління відводиться **колисковій пісні**, адже вона є одним із найдавніших видів народної творчості. Колискові викликають захоплення своєю простотою, безпосередністю, ніжністю. У них віддзеркалено найвищі, найглибші людські почуття, щира любов до дитини. Колискова пісня, народжена реальними потребами дитячого віку, коли тривалий і міцний сон – умова нормального розвитку, є першим художньо оформленим зверненням до дитини. У багатьох колискових піснях є епізоди, пов'язані з тваринами, близькими дитині: котиком, мишкою, бджілкою, наприклад: «Котику сіренький», «Ой ну, коту, коточок», «Котик волохатий» тощо.

У ЗДО ознайомлення з піснями відбувається під час музичних занять, сюжетно-рольових ігор, а також при підготовці до тематичних розваг. Знання колискових діти можуть використовувати у різних видах ігрової діяльності. Слухання та виконання дошкільнятами колискових пробуджують у дітей численні емоції, формують патріотичні почуття, уяву, національне світовідчуття і мислення. Колискові пісні постають могутнім засобом пробудження і розвитку національної самосвідомості, патріотизму.

Прислів'я і приказки. Прислів'я доступні дітям усіх вікових груп. Вони входять до складу занять з розвитку українського мовлення, ознайомлення дітей з українськими народними традиціями, обрядами, побутом, рідною природою. Заучують прислів'я індивідуально або з невеличкою групою дітей впродовж дня. При цьому вихователь звертається до дітей: *«Діти, в Україні в народі так кажуть: «Сьогодні ти смієшся з нього, а завтра – він з тебе».*

Широко використовують прислів'я і приказки під час режимних процесів, упродовж яких завжди можна знайти привід для застосування тієї чи іншої приказки. Так, наприклад, якщо хтось із дітей образив іншого, вихователь може використати прислів'я: *«Слово може врятувати людину, слово може і вбити», «Рана загойється, а лихе слово – ні».*

На прогулянці взимку доречними будуть такі прислів'я: *«Любиш їздити – люби і санчата возити», «Любиш смородину, люби і оскомину», «Як захоче коза сіна, то до воза прийде», «Якби знав, де впаду, то й соломки підстелив».*

Під час сніданку, обіду, вечері можна використати прислів'я: *«Кашу маслом не зіпсуєш», «Дорога ложка до обіду», «Добрий горщик та малий», «Так їсть – аж за вухами лящить»* та ін.

Під час спостережень за природними явищами вихователь використовує такі прислів'я: *«Багато снігу – багато хліба», «Де багато пташок, там нема комашок», «Як у травні дощ на-дворі, то восени повні комори», «Синиця пищить – зиму віщить», «Осіння муха боляче кусає», «Зимою сонце світить та не гріє»* та ін.

Прислів'я моральної тематики використовують після читання художніх творів. Наприклад, після читання творів про чесність, правдивість у бесіді можна використати такі прислів'я: *«Правда і в морі не тоне», «Краще гірка правда, ніж солодка»*.

Загадки. У роздягальній кімнаті під час одягання та роздягання дітей вихователь загадує загадки про одяг та взуття, наприклад: «П'ять комірчин, а одні двері» (Рукавиця); «Обидва схожі, як брати, завжди удвох, куди б не йти – під ліжком, коли всі сплять, під столом, коли їдять» (Черевики). Під час умивання доцільно використовувати загадки про вмивальне приладдя: «У хвості вода наливається, з носу виливається» (Кран), «Пластмасовий пастух лісом гуляє» (Гребінець); «Хто завжди правду каже?» (Дзеркало). У вечірні години рекомендується організовувати вечори українських загадок. Плануються вони не частіше одного разу на півріччя. На таких вечорах загадують загадки як вихователь, так і діти. До таких загадок, які пропонуються дітям вперше, корисно підібрати ілюстративний матеріал (картинки, іграшки, предмети).

У старшій групі відгадування загадок дає змогу дітям уточнювати уявлення про предмети, їх ознаки, усвідомлювати шляхом порівняння зв'язки між ними, узагальнювати окремі ознаки. Загадки вчать дітей мислити образами, картинками, розуміти переносне значення слів, висловів.

Скоромовки. До перлин поетичної творчості народу належать і скоромовки. Скоромовка – це фольклорний жанр, побудований на поєднанні звуків, що заважають швидкій вимові слів. Скоромовка – це своєрідна мовленнєва гра гумористичної спрямованості. (Мурлика муркоче – морозива хоче, мурлико, руденький, замерзнеш, дуренький). Ритмічне чергування приголосних чи голосних звуків ускладнює швидку вимову слів, викликає сміх, радісний настрій. Легкість ритму, цікавий зміст сприяють легкому запам'ятовуванню скоромовок дітьми. Скоромовки використовуються з метою вправлення дітей у правильній вимові звуків, збагачення їхнього словника, розвитку відповідного темпу мовлення.

Розігрування забавлянок. Розігрування забавлянок проводять у групах раннього віку (переважно індивідуально чи з 2-3 дітьми) та у другій молодшій групі з підгрупами дітей. Розігрування супроводжується наочністю та активною діяльністю дітей. Одну й ту саму забавлянку розігрують декілька разів (3-4 рази). Перший раз вихователь читає і показує іграшки чи дії на ляльці. Потім поступово залучає дітей до повторення окремих слів, дій. Коли забавлянка розігрується в останній раз, дитина самостійно виконує всі дії, повторює слова, вирази, або навіть увесь текст.

Наприклад, розігрування забавлянки «Кую-кую чобіток».

На столі лялька, взута в чобітки, лежить молоточок. За столом сидять 3-4 дітей і вихователь. Вихователь знімає чобіток з ляльки, дії супроводжує словами: «Які ж гарні та чепурні червоні чобітки у нашої Ганусі. Та ось біда, вони трохи зносилися, їх потрібно підкувати. Де ж мій молоток. А ось і молоток». Читає забавлянку, тримаючи в одній руці чобіток.

Кую-кую чобіток,

Подай, бабо, молоток.

(Бере сама молоток й імітує підбивання чобітка)

Не подаси молоток – Не підкую чобіток.

При повторному читанні замість слова «бабо» вихователь називає ім'я дитини: «Подай, Олю, чобіток». При повторному розігруванні утішки (через день-два), діти можуть виконувати всі дії на слова і прохання дорослого: зняти з ляльки чобіток, взяти молоток і підбивати чобіток. Вихователь стимулює дітей до промовляння слів забавлянки.

Інсценування і драматизація забавлянок проводиться у старших групах у години розваг у другу половину дня. Усі діти сидять на стільчиках півколом, одну забавлянку драматизують чи інсценують 3-4 рази. Очевидним є той факт, що під час розігрування дошкільнятами забавлянок здійснюється мовний розвиток дитини, відбувається зародження інтересу й любові до рідної мови та національної культури, тому так важливо не нехтувати цим жанром дитячого фольклору у патріотично-виховній роботі ЗДО.

У ЗДО проводять **спеціальні заняття**, на яких поєднують різні жанри фольклору. Такі заняття планують один-два рази у квартал для всіх вікових груп. Головним завданням на занятті є знайомство дітей з окремими фольклорними

жанрами, формування уявлень про їх історію, призначення, елементарний аналіз засобів художньої виразності, характерних саме для цих жанрів. Поступово дітей підводять до сумісного з педагогом складання за зразком загадок, скоромовок, забавлянок, колискових, лічилок тощо. Важливо показати малюкам виразне мовлення фольклору, його яскравість, точність, влучність; вчити виділяти в тексті засоби художньої виразності: епітети, порівняння, іронію, зіставлення, – та вчити доцільно використовувати їх у власних висловлюваннях.

Цей вид занять не має чіткої структури. Заняття складається з декількох частин, кожна з яких присвячена певному жанру. Наприклад, структура заняття в середній групі може містити 2-3 частини: 1) про загадки, 2) скоромовки, 3) колискові.

Зміст і методика проведення цього виду занять у різних вікових групах відрізняється не тільки різноманітністю жанрів, складністю фольклорних текстів, добором методичних прийомів, а й завданнями, які ставить вихователь.

Так, *завдання вихователя молодшої групи* – зацікавити дітей загадками, вчити розуміти їх зміст, вчити повторювати за дорослими тексти рухливих ігор зі словами. Для занять добирають тільки описові загадки, прості за змістом і формою; невеличкі колискові, пісеньки, які відрізняють численні повтори, емоційно-образна лексика. Важливо якомога якнайяскравіше наочно подати дітям фольклорний твір за допомогою картинок, іграшок, рухів, співів і т. ін.

У *середній групі*, крім репродуктивних, вихователь використовує творчі завдання, підводить дітей до елементарного усвідомлення художньої форми фольклорних творів. Поряд з описовими використовують загадки, побудовані на порівнянні, запереченні, зіставленні. Дітей тренують у самостійному доборі засобів художньої виразності, їх знайомлять з іншими фольклорними жанрами: скоромовками, примовками, жартами, прислів'ями.

У *старшій групі* ця робота продовжується. Дітям дають знання про жанрові особливості скоромовок, метафоричних загадок, фразеологізмів, прислів'їв, забавлянок. Дітей вчать усвідомлювати образну будову народної мови, переносити здобуті знання і навички в самостійні висловлювання. Поглибленню

розуміння дітьми значення прислів'їв, приказок сприяє складання за їх сюжетом оповідей, коротеньких казок та історій, малювання ілюстрацій за прислів'ями. Можливість розкрити художній образ у власному малюнку сприяє активізації його у мовленні.

Варіанти занять для ознайомлення дітей з малими фольклорними формами в різних вікових групах наведені у *додатках*.

Отже, дитячий фольклор є ефективним засобом національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку, і має чітко виражену виховну і патріотичну спрямованість, а саме:

- колискові пісні, пестушки, потішки, приказки, пісні-ігри готують дитину до життя, допомагають освоєнню навколишнього середовища;
- традиції слов'янського народу формують першооснови національної самосвідомості особистості;
- обрядові забави, ігри вчать наслідувати трудовий процес дорослих;
- пісні, заклички, приказки, ігри мають поліфункціональний характер, впливаючи на інтелектуальний розвиток (сприйняття, уваги, мислення, пам'яті).

Дослідження особливостей та педагогічних можливостей фольклору доводить, що він, як феномен української народної творчості, концентрує в собі етнічну філософію, етику й естетику має неоціненне значення в сучасній педагогічній практиці і є невід'ємною частиною освітнього процесу в ЗДО.

5.2. Особливості застосування народних ігор у закладі дошкільної освіти

Народні ігри є невід'ємною складовою життя дитини у закладі дошкільної освіти, важливим джерелом засвоєння загальнолюдських цінностей. У народних іграх відображається життя людей, їхній побут, національні традиції, вони сприяють вихованню честі, сміливості, мужності тощо. Народні рухливі ігри походять від давніх ритуальних традицій. Вони передавалися з покоління в покоління, набирали розважального змісту, наслідувалися дітьми і ставали для них не лише забавою, а й веселою школою життя. Старші передавали їх молодшим, а ті давали щось своє, придумували нові варіанти, атрибути.

Залучення вихованців до народних ігор дає педагогові змогу уточнити уявлення дітей про навколишній світ, розширити їхній кругозір. Виконуючи різні ролі, імітуючи рухи тварин, птахів, малята практично застосовують здобуті знання про життя, поведінку, способи пересування цих істот. У ході ігор розвивається мова дітей, збагачується їхній словник, закріплюється вміння граматично правильно будувати речення, адже більшість ігор супроводжується піснями, віршами. Промовляння лічилок, які передують чи не кожній рухливій грі, та й самі ігри сприяють формуванню елементарних математичних уявлень та вмінь: у дітей розвивається логічне мислення, кмітливість; вони вправляються в порядковій лічбі; закріплюють назви числівників; у них формуються елементарні часові орієнтири (діти усвідомлюють орієнтири ігрових дій: спочатку; потім, після того, як; перед тим, як; усі одночасно). До того ж, як відомо з психологічних досліджень, саме завдяки ігровій діяльності дитина практично вивчає простір і предметний світ.

Звичайно ж, народні рухливі ігри займають чільне місце у фізичному розвитку дітей, зміцненні їхнього здоров'я, формуванні здорового способу життя. За допомогою ігор у них закріплюються та вдосконалюються вміння і навички з основних рухів (ходьби, бігу, стрибків, лазіння, метання, рівноваги), розвиваються фізичні якості (сила, спритність, гнучкість, витривалість).

Загалом, народні ігри мають оздоровче, освітнє, виховне значення.

Значення народних ігор

Оздоровче: сприяють гармонійному росту організму дитини, формують правильну поставу, загартовують організм, підвищують працездатність, зміцнюють здоров'я. Дійсний оздоровчий ефект має проведення народних ігор на свіжому повітрі незалежно від пори року. Це зміцнює мускулатуру, покращує діяльність дихальної, серцево-судинної системи, збільшує рухливість суглобів, міцність зв'язок, стимулює обмінні процеси, позитивно впливає на нервову систему, підвищує опірність організму до простудних захворювань.

Освітнє: формують рухові вміння та навички з бігу, стрибків, метання тощо, розвивають фізичні якості – швидкість, силу, спритність, гнучкість, витривалість, дають основи знань з фізичної культури і спорту, валеології, народознавства, історії рідного краю тощо.

Виховне: виховують моральні та вольові якості дітей, любов до рідного краю, звичаїв і традицій українського народу, любов до щоденних і систематичних занять фізичними вправами.

У практиці роботи закладів дошкільної освіти використовують:

- 1) сезонно-обрядові ігри («Перепілочка», «Подoliaночка» та ін.);
- 2) побутові народні ігри («Гуси», «Коваль», «Нема пана вдома» та ін.);
- 3) ігри-лапанки («Піжмурки», «Квач», «Панас»);
- 4) рухливі ігри з обмеженим мовленнєвим текстом («Квочка», «Їду, їду», «Котилася бочка» та ін.);
- 5) рухливі хороводні ігри («Іде, іде дід», «Огірочки», «Подoliaночка»);
- 6) ігри-забави та ігри-атракціони («Пес», «Бій півнів» та ін.);
- 7) ігри комічного характеру («Ледачий Гриць», сюди ж можна віднести гойдання на гойдалках, катання на саморобних каруселях, лазіння по гладенькому стовбуру).

Методика використання народних ігор у роботі з дітьми, має враховувати вікові особливості. З дітьми *раннього віку* використовують переважно індивідуальні ігри-забавлянки (чи з двома-трьома дітьми). Наприклад, з дітьми другого року життя розігрується (індивідуально) українська народна *гра-забавлянка* «Горошок».

Перебираючи пальчики дитини, починаючи від мізинця, промовляють:

Горошок,
Бобошок,
Сивочка,
Курочка,
А той старий когутисько
Не хтів іти до дітиська –
Та шуп з ним до песа!

Під час повторного розігрування діти відповідають на запитання текстом забавлянки, повторюють слова.

З дітьми *третього року життя* народні ігри можна проводити на прогулянці з невеликою групою в 5-6 чоловік. Текст слів в іграх простий, це переважно заклички: «Дощику-дощику», «Вода холодная», «Зозулю-кавулю», «Вийди, вийди сонечко».

Гра «Дощику-дощику» проводиться на прогулянці в переддощову годину. Діти стають у коло, піднімають руки, дивляться на хмари й промовляють текст за вихователькою:

Не йди, не йди, дощику,
Дам тобі борщику
У глинянім горщику.
Поставлю на дуба;
Дуб повалився,
Горщик розбився,
Дощик полився.
(Усі діти розбігаються.).

У *другій молодшій групі (четвертий рік життя)* дітям доступні рухливіші хороводні ігри: «Курочка-чубарочка», «Кізонька», «Де ж наші ручки?», «Качечка».

Дітям *п'ятого року життя* доступні й складніші хороводні ігри з текстом для співу: «Галя по садочку ходила...», «Калина», «Я лисичка, я сестричка», «Ой у перепілки...», «Жили у бабусі...».

Народні ігри для дітей *старшого дошкільного віку* можна поділити на кілька груп:

1) рухливі ігри з текстом-діалогом: «Кози», «Панас», «Чорне-біле», «Гуси», «У гусей», «Жмурки», «Квочка», «Крук», «Сірий кіт», «Залізний ключ» та ін.

Наприклад, у грі «Жмурки» лічилкою обирають Водія, зав'язують йому очі хустинкою, виводять на середину кімнати і звертаються до нього з такими словами:

- Водій, Водій! На чому стоїш?
- На бочці.
- Що в бочці?
- Квас!
- Лови курей, та не нас.

Водій починає ловити і кого з гравців спіймає, той і стає Водієм.

2) хороводні ігри зі співом. Текст цих ігор ознайомлює дітей з трудовими процесами, із звичаями українського народу. Це такі ігри, як «Соловейко-сватку», «А ми просо сіяли, сіяли...», «Мак», «Задумала бабусенька» та ін.

3) ігри розважального характеру, в яких відбито народні звичаї. Це ігри «Ягілочка», «Чий вінок кращий?», «Ходить Гарбуз по городі», «Як у нас біля воріт», «Ой є в лісі калина», «Ой на горі жито» та ін.

Чимало народних ігор стануть у пригоді вихователю для закріплення звуковимови, звуконаслідування. Серед них: «У волосянку», «Рядки», «Гуси», «Ку-ку, ку-ку, птичко мала», «Прослужив я в пана рік», «Задумала бабусенька», «Довгоносий журавель» та ін.

Наприклад, із старшими дітьми для вправління у вимові голосних звуків та регулювання сили голосу можна запропонувати їм гру «У волосянку».

Троє-четверо дітей разом з вихователькою домовляються, які голосні звуки вони тягнутимуть. Потім співають:

Ой нумо, братці, волосянки тягти,

А хто не дотягне, того за руки тягни.

І всі тягнуть о або у (а, є, і, и, ю, я, е). Хто зупиниться, того й тягнуть за руку. Гра починається спочатку.

Народні хороводні ігри проводяться в ранкові години, на прогулянці, в другій половині дня. Вони також входять до складу занять з усіх розділів програми, ними бажано закінчувати заняття для піднесення емоційного тону дитини. Без хороводних ігор не може обійтись жодне народне свято чи розвага.

5.3. Методика ознайомлення дітей з родинними відносинами та сімейними традиціями

Шанобливе ставлення народної педагогіки до сім'ї оспіване у піснях, де члени сім'ї, сімейна трійця образно порівнюються з красним сонцем, ясним місяцем та зірочками на небі. Як без небесних світил неможливе життя на Землі, так неможливе воно і без сім'ї.

Усі варіантні програми виховання дітей у закладі дошкільної освіти передбачають ознайомлення дітей із сім'єю та її членами. Наводимо зміст ознайомлення дітей із сімейними стосунками за програмою з народознавства:

Мати (мама, ненька, матуся, матінка) – берегиня роду, продовжувачка роду. Мати виношує дитину під серцем, народжує на світ, зігріває теплом, ласкою, піклується про дітей, виховує їх.

Батько (тато, батечко, батенько, татусь, татунечко) – піклується про дітей, жінку-матір. Від слова «батько» походить слово «батьківщина» (вітчизна) або «батьківщина» (спадщина від батьків).

Український народ на знак глибокої поваги дітей до своїх батьків вчить звертатися до батьків ввічливою формою «Ви» (*Ви – тато, Ви – мамо*). Це давня народна українська традиція.

Брати, сестри – люди, рідні по крові, піклуються одне про одного, старші допомагають батькам виховувати молодших.

Побратим, посестра – це щирі, добросердні люди, які завжди допомагають порадою, знаходяться поруч у скрутні хвилини життя.

Орієнтовна тематика занять з ознайомлення дітей із сімейними стосунками

Молодша група: «Неня моя рідна», «Татусю рідненький», «Братики й сестрички», «Моя сім'я», «У сімейному мирі та злагоді».

Середня група: «Хто у світі наймиліший?», «Разом з батечком», «Гостинність дідуся та бабусі», «Сестри (братики) мої милі», «Рідні мої, любі мої».

Старша група: «Мої батьки», «У колі сім'ї», «Названі батьки».

Підготовча до школи група: «Мати – берегиня роду», «Батьківські турботи», «Нічого кращого немає, як тая мати молодая...», «Навчу я маленького братуся (сестричку)...».

Ознайомлення дітей з родиною, родоводом

Ефективним засобом такого родинного виховання є національні свята, звичаї, традиції, в обрядовості яких закладено шанування свого роду. Це традиційні храмові свята, на які обов'язково збирається вся родина. За стіл сідають усі: і діти, і старі, і молоді.

На Святвечір перед Різдом кожний має бути вдома, з рідними та близькими, якщо ж десь забариться, то буде «поневірятись поміж людей цілий рік». Різдвяний Дідух-сніп – це не що інше, як символ далекого предка з надією, що цей «родоначальник працею посприяє, аби сім'я мала хліб і статки, радісне життя». А малечі Дідух приносить подарунки, ласощі, сховані батьками у святковий сніп.

Був в Україні ще один нині забутий звичай. На Різдво посеред святкового столу ставили Деревце як уособлення Древа життя, родини, вічності людського роду й життя на землі. Таке родинне Деревце робили із стебел та колосся пшениці, обвішували як символ сімейного добробуту, радісного святкового настрою.

Це й Великодні традиції родинних розговин, коли після відвідування храму вся родина збиралась до батьків, старійшин роду. Та й сучасні традиції відзначати родиною, разом з усіма родичами дні народження, хрестини, інші свята.

Протягом перебування дітей у дитячому садку потрібно викликати у них інтерес до свого родоводу. Бажано, щоб кожна дитина по закінченні перебування у дитсадку мала свій альбом – родовід чи родинне деревце, – виготовлений своїми руками під керівництвом вихователя. А в ньому – фотографії прадіда, прабабусі, дідуся, бабусі, батьків, братів, сестер, родичів.

Нехай стануть шанованими гостями у дитячих садках прабатьки, дідусі, бабусі та й самі батьки. Зустрічі з ними напередодні національних свят, їхні розповіді обов'язково викличуть у дітей інтерес до історії родоводу та всього українського народу.

У кожній віковій групі доцільно провести й серію спеціальних занять:

- молодша група: «Чиї ми онуки?»;
- середня: «Хто найстарший у сім'ї?», «Що я знаю про своїх бабусю та дідуся?»;
- старша: «Про що розповідають фотографії?», «Мої прабадьки», «Батьківська родина», «Родинне деревце», «Скільки братів, сестер, онуків, правнуків?», «Хто я, з якого роду?», «Матусина родина», «Чи знаєш ти своїх родичів?»;
- підготовча до школи: «Мій родовід», «Нашому роду нема переводу», «Батьківська спадщина».

Ознайомлення з сімейними традиціями, обрядами, святами

Кожному народові, кожній нації притаманні традиційні національні сімейні свята, які склалися протягом століть і є історичним надбанням нації.

До традиційних сімейних ритуалів і святкових обрядів в Україні належать *родильні, весільні, похвальні, поминальні*.

Для формування свідомості дошкільників засобами родинної обрядовості у роботу повинні бути включені різні види дитячої діяльності: пізнавальна, дослідницька, художньо-продуктивна, дозвіллева, ігрова.

Робота повинна здійснюватись в інтегративній формі: на заняттях пізнавального циклу, музичних і заняттях з образотворчої діяльності, в процесі спільної діяльності вихователя з дітьми, в самостійній дитячій діяльності.

Використовувати можна різноманітні форми роботи: заняття, спостереження, підготовлені дітьми спільно з батьками розповіді про свою родину, бесіди, трудову діяльність.

У дошкільників необхідно формувати уявлення про розмаїття родинних обрядів, одночасно з позитивним ставленням до них. Тому родинне виховання дітей в ЗДО має здійснюватися з використанням інтернаціонального, полікультурного і етнопедагогічного підходу.

Педагог, забезпечуючи полікультурне виховання, формує національну самосвідомість дитини шляхом навчання рідній мові, шляхом ознайомлення з звичаями, обрядами, традиціями, ціннісними орієнтаціями українського народу.

Одна з умов ознайомлення дітей старшого дошкільного віку з культурними традиціями – це дотримання *принципу середовищного підходу*, який передбачає створення збагаченого простору предметно-розвиваючого середовища, що забезпечує занурення дитини в соціально-культурний досвід народу.

Педагогічна технологія формування уявлень про родинну обрядовість у дошкільнят повинна будуватись на основі наступних **етапів**:

1. *Підготовчий*: залучення дітей до різноманітних видів діяльності.

2. *Репродуктивно-пошуковий*: інтеграція різних видів мистецтв при опорі на фольклор; використання взаємодії в системі «вихователь-дитина-батьки», так як сім'я є одним з основних інститутів первісної соціалізації дітей, що впливає на становлення особистості; здійснення виховної роботи на основі родинної обрядовості рідної культури.

3. *Репродуктивно-творчий*: забезпечення активності дітей, їх прилучення до родинної обрядовості і традицій, закріплення отриманих уявлень в повсякденній діяльності.

5.4. Методика ознайомлення дошкільників з народними символами України

Символіка – своєрідна візитна картка країни. Історично склалося так, що кожна країна має свої Державні та народні символи. Народи світу дуже відрізняються одягом, традиціями, звичаями, уподобаннями. У кожного з них є свої національні святині, улюблені речі, дерева, тварини.

Народні символи – це те, що найбільше любить і шанує даний народ. В одних народів їх більше, в інших менше. Називаючи народний символ, можна дізнатися, про яку країну йде мова.

Українці мають свої традиції, які споконвіку шанують і бережуть. Це – батьківська хата, материнська пісня, святий хліб, вишитий рушник, червона

калина, зажурена верба, хрещатий барвінок, дивовижна писанка, вірний своєму народу лелека тощо.

Усі вони – наші добрі і давні символи, обереги. Маючи такі чудові, прекрасні символи, український народ зумів зберегти від забуття наші пісні, легенди, думи, нашу історію, волелюбний дух. Про народні символи складено багато пісень і легенд, вони використовуються в обрядах, звичаях. Їх вишивають на сорочках, рушниках. Народні символи – це наші святині.

З народними символами України дітей знайомлять переважно у старшому дошкільному віці. Проте первинні уявлення про українські символи, обереги (рушник, вінок, лелече гніздо, калину, колисанку) діти мають отримувати вже з молодшого дошкільного віку. А в середньому – продовжувати формувати уявлення про народні символи й обереги: криницю-журавля, крашанку, писанку; хліб – символ достатку; отримати первинні уявлення про символічне значення деяких тварин та птахів: kota, вовка, ведмедя, голуба, лелеки, ластівки, солов'я та ін.

Вже у старшому віці мають бути **сформовані знання про:**

народні символи, пов'язані з історією і побутом українського народу: дуб на леваді, калину при криниці, вербу над ставом, тополлю при дорозі, квіти біля хати;

український національний одяг, про роль українського віночка в убранні дівчини, його виготовлення, розташування та значення квітів, інших рослин, стрічок у ньому, правила носіння;

символічну силу хліба, зокрема, паски, короваю, а також води (особливо свяченої), свяченого яйця;

іграшки-амулети, обереги, що передавалися від покоління до покоління.

Кожному з цих символів слід присвятити одне-два заняття. У доступній формі вихователь розповідає їх історію, знайомить з їх призначенням, ритуальними діями.

Так, знайомлячи дітей з рослинним світом народних символів, організовуються заходи у формі ігрових занять, розваг, спостережень. Наведемо приклад розробки заняття **«Стелися, барвінку»** (за кн.: Майор Н.С., Чаварга О. Ю. Дивосвіт народних символів та оберегів. Посібник для вихователів, музкерівників. Ужгород: 2002. 116 с.).

Завдання: поглиблювати знання дітей про рослини рідного краю, їх символічне значення та значення в житті людини. Вчити вишановувати рослини як обереги людського життя. Розвивати пізнавальний інтерес у дітей. Закріпити вміння викладати і наклеювати окремі елементи квітки. Продовжувати розвивати у дітей образне сприймання, відчуття кольору. Виховувати на народних традиціях ціннісне ставлення до природи.

Матеріал: картинки із зображенням квітів, гілочка барвінку, заготовки для аплікації квітів, приладдя для аплікації, вірші, пісні про квіти.

Хід заняття: Діти! Подивіться, як гарно навкруг. Зеленіє травичка, дерева, цвітуть різні квіти. Прекрасна природа нашого краю. А чи любите ви природу, квіти, трави? А чи хочете ви дізнатися багато цікавого про навколишню природу? Тоді ми з вами помандруємо у країну краси, зелені, ніжності, яка називається Квітляндія. У нас буде багато подорожей у цю країну, і кожного разу ми будемо знайомитися з різними квітами. Чи цікаво би вам дізнатися, як з'явилися квіти на землі? Про це є легенда. Ось послухайте.

Давним-давно, коли Земля мала тільки сіре та зелене вбрання, Веселка піднялася дуже близько до Сонця і почала танути. Її кольорові краплі пролилися вниз, на землю – так з'явилися на Землі квіти, кущі, трави, і скільки змішалось барвистих відтінків Веселки, стільки втілювалося їх у забарвленні рослин. Ось так за легендою з'явилися на нашій Землі різнокольорові квіти. А тепер вирушаємо в цей чарівний світ квітів.

Ідіть, мої любі, Несіть же їм ласку
Під ноги дивіться. У кожній долоньці,
Травам і квітам Разом з промінцями
Ніжно всміхніться. Веселого сонця.
Нехай же мандрівка
Казкою стане,
Про неї розкажете
Татові й мамі.

Діти, квітник завжди був неодмінною частиною садиби українців. І сьогодні квітники прикрашають наші хати і двори. З давніх-давен люди у багатьох рослин помітили незвичайні властивості. Рослини лікували, допомагали людям, оберігали людей. Такі рослини люди особливо шанують і вважають своїми оберігами. Сьогодні ми познайомимося і подружимося з дивною квіткою, яка навіть під снігом зеленіє і радує людей. Це – барвінок.

Барвіє барвінок у нас біля хати,
Синіє над стежкою ніжний хрещатий.
І каже барвінок: “Є квіти у мене
І листячко те, що й зимою зелене”.

Ось я вам принесла гілочку барвінку. Розгляньте гілочку барвінку. Які у нього листочки? Яка у нього квіточка? Скільки пелюстків у цієї квіточки? З чим можна порівняти квіточку барвінку?

Барвінок називають хрещатим, бо його стебла перехрещуються одне з одним і розкішною зеленню стеляться по землі. Діти, оскільки барвінок не гине навіть від морозу, то ця квітка символізує віру у свої сили, непереможність природи. А ще ця квітка – символ хлопця. Це завжди гарний, вродливий парубок. Про барвінок складено багато пісень, легенд. Ось послухайте одну легенду про барвінок (текст легенди).

Діти, чи пам'ятаєте коломийку про барвінок? Чи хочете заспівати? Ставайте, будь ласка, в коло, ми потанцюємо і поспіваємо.

КОЛОМИЙКА

Рости, рости, барвіночку, Ой, дана-дана-дана,
Весною і влітку, Маленькі дітки.
Щоб раділи, веселились Сплетем собі із бар-вінку

Маленькі дітки.

Гарненький віночок,

Заспіваєм, затанцюєм

Веселий таночок.

Ой, дана-дана-дана,

Веселий таночок.

За свою витривалість і красу барвінок влітають дівчаткам у віночки, а також у весільний вінок. Гілку барвінку кладуть у купіль малої дитини, щоб вона була міцна і довго жила. Квітка барвінку не лише декоративна, але й цілюща. Вона лікує різні хвороби: якщо болить живіт, можна попити чай з барвінку, якщо болить горлечко або зуб, потрібно полоскати рот відваром із барвінку. Ось яка цікава і корисна ця квітка. Запам'ятайте, діти, барвінок – це символ життя. А щоб ви краще запам'ятали це, вивчимо маленький віршик.

Хрещатий барвінок –

Ця квітка блакитна –

Зелена земля,

Символ життя.

Чи хотіли б ви мати таку гарну квіточку? Давайте виготовимо листівку, яку подаруємо мамі й татові.

Діти аплікують квітучу гілочку барвінку із готових форм.

Діти, з якою квіткою ми сьогодні подружилися? Що цікавого ви про неї дізналися? (Вічно зелена, голубі квіточки, символ життя.) Діти, подаруйте ці листівки рідним і розкажіть їм про цю незвичайну квітку.

Спостереження у природі за рослинами-символами має на меті поглиблення знань дітей про рослинний світ рідного краю, про дерева-обереги, їх символічне значення. Це дозволяє збудити інтерес дітей до народних звичаїв та обрядів, пов'язаних із деревами-символами, збагачувати словниковий запас дітей, знайомити їх із легендами про дерева-обереги, виховувати бережне ставлення до природи, бажання примножувати красу рідного краю.

СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА ПЛАКУЧОЮ ВЕРБОЮ

Діти, ми вже говорили, що в Україні росте багато різних видів верб. Сьогодні ми помилуємося плакучою вербою. Які гілочки у верби? Який стовбур? А які листочки? Який цвіт у цієї верби? На що схожі квіточки плакучої верби? (На сережки.)

ВЕРБОВІ СЕРЕЖКИ Л. Костенко

Біля яру, біля стежки – Де ота біленька хата,
Одягла верба сережки, Що гарнесенькі дівчата?
Головою похитала, Хай би вибігли до стежки,
Потихесеньку питала: Подарую їм сережки.

На що схожі гілочки верби? (На коси в дівчини.) Так, верба розпустила гілки, наче дівчина коси. Послухайте вірш про таку вербу.

ВЕРБА П.Воронько

Над водою, на горбі У ставочку полоскала,
Любо, весело вербі! Не потрібен гребінець,
Довгі коси розпускала – Їх розчесе вітерець.

Верби ростуть біля хат, криниць, на городі. Верба є символом рідної домівки, близьких людей. Тому вербу люди дуже шанують. Коли хочуть побажати комусь щось приємне, то кажуть: “Будь високим, як верба, а здоровим, як вода”. Верби часто ростуть над водою і очищають воду від усяких домішок. Ми повинні бережно ставитися до при-роди, до дерев, квітів, не ламати гілок, не обривати цвіт, листочки.

Варто також влаштовувати підсумковий захід – наприклад, національне свято «Червона калина», «Без верби і калини нема України» тощо.

З матір'ю український народ пов'язує ряд так званих **материнських оберегів** – предметів, які оберігають дітей, родину від усякого зла. Це такі обереги як колискова, вишиванка, рушники та ін.

Так, на заняттях з ознайомлення дітей з рушниками звертають увагу на кольорову гаму, орнамент, візерунки, розповідають, де і з якою метою використовують рушники. Під час занять доцільно використовувати інсценізацію уривків оповідання О. Волосюк «Рушники-веселинки».

Наприклад, показуючи дітям рушник, вишитий різнокольоровими смужечками, пояснюють: «Червона смуга означала: нехай подорожньому завжди світить сонечко, і люди нехай зігріють мандрівника, якщо він попроситься на ніч,

нагодують його. Зелена барва провіщала зустріч із добрими людьми, добрі покупки на базарі. Коричнева смуга означала щасливу дорогу, з чистим небом і ясным сонцем. Тому поряд з нею вишивали синю стежечку й біля синьої – жовту. А ще жовта смужечка була символом здоров'я, удачі».

Також дітям розповідається, що є рушнички для дівчаток-дошкільнятків і називають їх рушничками-росяночками. На таких рушничках вишивали стежечкою цвіт яблуні і вишні, нижче - ромашки й незабудки, а між ними – дрібненькі листочки барвінку і вишеньки. Рушнички для хлопчиків, яриків – дошкільняриків, називали грайликами. На них теж стежкою посередині вишивали чорнобривці, збоку – волошки і синій барвінок, а між ними – листячко дуба. Ще вишивали листя любистку й вусики хмелю.

Поступово дітей знайомлять із рушниками інших регіонів України. Серію таких занять доцільно провести в кімнаті «Музей українського села». А в кінці року влаштувати виставку українських рушників, у якій візьмуть участь і батьки дітей. Вони можуть спеціально вишити рушники для таких виставок.

Під час занять вихователі використовують записи пісень про рушник, вірші, загадки, прислів'я, наприклад, такі: «Хата без рушників – родина без дітей», «Рушник на кілочку – хата у віночку», «Не лінуйся, дівонько, рушник вишивати – буде чим гостей шанувати».

Для ознайомлення дітей з іншим українським символом – **вінком** – можна прочитати оповідання О. Волосюк «Віночок», а також провести тематичне заняття з теми «Вінок – український символ». Такий захід як «Ми сплетемо барвистий вінок український» дозволяє поглиблювати знання дітей про рослини-обереги, їх значення у віночку.

Знайомство дітей з **писанками** – мистецьки розписаними пасхальними яйцями – відбувається під час різних занять. Вони отримують початкові уявлення про чарівне мистецтво українських писанок, знайомляться з найпростішою різнобарвною композицією крапанки. Зокрема, діти можуть навчитися прикрашати плоску паперову форму яєчка різнокольоровими цяточками, ритмічно розташовуючи їх по всій поверхні. Таким чином, виховується бажання малювати

“писанки”, старанно і охайно працювати. Також пояснюється символічність кольорів української писанки: червоного, синього, жовтого, зеленого, розвиваються естетичні почуття ритму і кольору.

Отже, народна символіка – це історія життя українського народу, відображення його національної свідомості, національної психології.

5.5. Методика ознайомлення дітей з українською календарною обрядовістю

Ознайомлення дошкільників з календарною обрядовістю є одним із важливих напрямків роботи з народознавства. Календарна обрядовість освячувала перехідні або етапні моменти у житті природи або трудовій діяльності людей. Свята й обряди календарного циклу регламентували всі сфери життя українського селянина – виробничу, суспільну, сімейну, а головна їхня мета – відвернути стихійне лихо, вплинути на врожайність. В календарних традиціях, звичаях і обрядах збережена багатотисячолітня культура українського народу, яка живить духовність, зокрема ідейність, моральність, естетику кожної людини.

Календарна обрядовість поділяється на чотири основних цикли: зимовий, весняний, літній та осінній. У аграрному календарі українців не було різкого розмежування між сезонами. Календарний цикл насичений безліччю ритуалів і прикмет. Кожне традиційне свято приурочувалося до відповідних видів сільськогосподарської діяльності.

Засобами залучення дошкільників до вивчення української обрядовості є народна творчість, декоративно-прикладне мистецтво, у тому числі різні жанри усної народної творчості.

Своєрідним, об’єднавчим в собі декілька жанрів народної творчості, засобом залучення дошкільнят до української обрядовості є свято. У закладі дошкільної освіти рекомендується проводити такі народні свята та обряди до календарної сезонності:

- взимку – Андрія, Миколая, Різдвяні свята, Стрітєння, Масляна;

- навесні – Свято зустрічі пташок, Великодні свята та різні веснянки;
- влітку – Зелені свята, косовиця, Івана Купала, обжинки, Спаса;
- восени – Покрови, Свято Врожаю;

Проведення свята вимагає серйозної підготовки вихователя і музичного керівника. Кожне свято готується спочатку фрагментарно з невеликими групами дітей на заняттях з різних розділів програми народознавчої спрямованості. Долучаються до підготовки свят й батьки.

Емоційне спілкування вихователя і батьків з дітьми напередодні свят допомагає викликати і підтримувати інтерес до його змісту, глибше осмислити матеріал, підвести до морально-естетичного висновку і визначитися у ставленні до нього, тобто закласти основи моральних уявлень і почуттів. Заняття з народознавства проводяться систематично, що дає можливість сформувати у дітей конкретні, чіткі і доступні за змістом уявлення про ту чи іншу подію, яка є основою свята або обряду. На заняттях діти вчать бачити і розуміти його важливість, історичні передумови виникнення і елемент сучасної інтерпретації. Це дає широкий діапазон варіантності події з урахуванням регіональних та етнічних особливостей краю, народу. Музичний супровід, ритмічно-хореографічні елементи як засоби мистецтва вчать дітей бачити красу, наприклад, веснянки як пісні, як хороводу, як ігри, як театралізованого свята, яке має глибокі історичні корені і неповторний сучасний колорит і багатство.

У старшому дошкільному віці виділяються і регіональні особливості веснянок та інших обрядових пісень, що сприяє елементарному розумінню різних мовних засобів виразності і несе певне мовне навантаження, формує уявлення про етнографічну карту сучасної України.

У ЗДО, крім свят, проводять ще *дозвілля з елементами української обрядовості*. Мета дозвілля – викликати у дітей бадьорий, веселий настрій, створити умови для виявлення творчих здібностей, почуття радості і задоволення від цього. Дозвілля може бути різним за тематичним і функціональним призначенням.

Українська народна календарна обрядовість передбачає таке дозвілля для дітей дошкільного віку:

- дозвілля дорослих для дітей (без участі останніх),
- дозвілля дорослих спільно з дітьми,
- дозвілля дітей однієї вікової групи,
- дозвілля, яке об'єднує дітей різного віку.

Дозвілля дорослих для дітей без їх участі може організовуватися по кожному циклу календарної обрядовості для дітей всіх вікових груп з різним рівнем складності сюжету (сценарію). У такому типі дозвілля для дітей молодшого та середнього віку дорослі веселять їх, подаючи цікавий пізнавальний матеріал у невимушеній ігровій формі.

Дозвілля, яке проводиться напередодні Великодніх свят, може бути повністю присвячене писанці, а сценарій можна урізноманітнити малими фольклорними творами, такими, як загадки, обрядові пісні, вірші, прислів'я.

Найбільший інтерес має для дітей дозвілля, яке проводять дорослі для дітей з нагоди свята, наприклад «Різдвяний вертеп». Це театралізоване дійство має глибоке пізнавальне значення. Воно вводить дітей у світ складних історичних і релігійних подій, які в молодшій і середній групах перевищують за своїм змістом можливості самостійного пізнання дітей.

Найбільшу цінність має дозвілля, яке проводиться за активної участі дітей різних вікових груп. Наприклад, дозвілля «А вже весна», яке проводиться на майданчику дошкільного закладу. З дорослих у цьому святі може брати участь вихователь і дитина старшого дошкільного віку.

Дозвілля, яке організовується самими дітьми, може проводитися виключно з їх ініціативи. Концерти улюблених пісень, усної народної творчості, вечори народних танців, ігор, забав приносять дітям особливу радість. Завдання вихователя полягає в тому, щоб підібрати для дітей відповідне музичне супроводження, атрибути, костюми. Участь самих дітей у цих приготуваннях аналогічно їх участі у святі.

Підготовка дозвілля залежить від його змісту. Вечорниці, народні обряди і дії можуть проводитися без попередньої підготовки, відразу після свята, коли в пам'яті збереглися його улюблені фрагменти і діти хочуть їх повторити для того, щоб ще раз отримати задоволення.

Питання і завдання для самоперевірки

1. Обґрунтуйте фольклор як засіб виховання патріотичних почуттів дітей.
2. Які види занять з казкою використовуються у закладі дошкільної освіти?
3. Як використовуються прислів'я і приказки під час режимних процесів у ЗДО?
4. На яких заняттях поєднують різні жанри фольклору?
5. Як мають враховуватися вікові особливості дітей при використанні у роботі ЗДО народних ігор?
6. Яка мета занять з ознайомлення дітей із сімейними стосунками?
7. В чому полягає дотримання принципу середовищного підходу при ознайомленні дітей з культурними традиціями?
8. Що відноситься до материнських оберегів і як з ними ознайомлюють дітей?
9. На які основні цикли поділяється календарна обрядовість?
10. В чому сутність організації у ЗДО дозвілля з елементами української обрядовості?

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І., Чорна К. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. *Методист (Шкільний світ)*. 2014. № 11. С. 11-25.
2. Богданець-Білоskalенко Н.І. У барвистому віночку. Хрестоматія. Навч. посібник для роботи з дітьми у ДНЗ / Упор. Н. І. Богданець-Білоskalенко. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2012. 728 с.
3. Богуш А. М., Лисенко Н. В. Українське народознавство в дошкільному закладі: навч. посіб. Київ: Вища школа, 2002. 407 с.
4. Богуш А. Національно-патріотичне виховання в українському дитячому садку. Концепція Софії Русової та сьогодні. *Дошкільне виховання*. 2016. № 2. С. 2–5.
5. Вороніна Т. Фольклор для наймолодших. Київ: Вид. дім «Шкільний світ», 2005.
6. Гавриш Н. Виховання національної самосвідомості дошкільнят засобами українознавства. Київ. 2010.
7. Державні та національні символи України: Матеріали для проведення занять із старшими дошкільнятами / упоряд. О. В. Гноїнська. Харків : Веста, 2011. 80 с.
8. Дроб'язко О. В. Дошкільнятам про державні символи України: інтегровані заняття. Вид. 2-ге, без змін. Тернопіль: Мандрівець, 2018.
9. Єпіхіна М. А., Курило Н. О. Формування основ патріотичного виховання у дошкільників засобами народознавства. Науковий вісник ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2017. Випуск 1 (40). С. 96-100
10. Каплуновська О. М. Патріотичне та інтернаціональне виховання: особливості організації з дітьми дошкільного віку. *Електронний збірник наукових праць Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти*. 2011. URL: http://www.zoippo.zp.ua/pages/el_gurnal/pages/vip5.html.

11. Карнаухова А. Українська казка як засіб виховного впливу на особистість. / Вісник Інституту розвитку дитини.[Електронний ресурс]. URL: <http://www.stattionline.org.ua/pedagog/85/15380-ukra%D1%97nska-kazka-yak-zasib-vixovnogo-vplivu-na-osobistist.html>

12. Копилова О. П., Ткаченко В. М. Використання символів у роботі з дошкільниками. Харків: Видавництво Ранок, 2010. 112 с.

13. Кривоніс М. Л., Дроботій О. Л. Патріотичне виховання в ДНЗ. Харків: Вид-во Ранок. 2016. 192 с.

14. Лижник О. М. Національно-патріотичне виховання дітей дошкільного віку. Хмельницький заклад дошкільної освіти № 15 «Червона шапочка», 2022. 132 с.

15. Лозинська Є. Українське народознавство дітям дошкільного віку: метод. посіб. для дошк. закл. Львів: Оріяна – Нова, 2008. 208 с.

16. Луценко І. О. Моя країна – Україна. Українське народознавство для дошкільнят. Київ: Аконіт, 2008. 64 с.

17. Майор Н. С., Чаварга О. Ю. Дивосвіт народних символів та оберегів. Посібник для вихователів, музкерівників. Ужгород, 2002. 116 с.

18. Марчун О. В. Матеріали до вивчення дитячого фольклору: навч. посіб. Київ: Видавничо-поліграфічний центр Київський університет, 2010. Ч. 1. 201 с.

19. Матвієнко С.І. Специфіка патріотичного виховання у дошкільному дитинстві. *Соціально-моральний розвиток і виховання дитини дошкільного віку / За заг. ред. О. Л. Кононко*. Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2020. 287с.

20. Матвієнко С.І. Методичні основи патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку. *Соціально-моральне виховання дошкільника: навч.-метод. посіб. для студ. пед. спец. / Укл.: О. Л. Кононко, Н. П. Пухтіна, С. І. Матвієнко, А. М. Аніщук, Л. В. Бобро, О. В. Лісовець; за заг. ред. О. Л. Кононко*. Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2020. 415 с.

21. Ніколаєнко В. М. Народознавство в дошкільному закладі: 2-6 років. Харків: Основа, 2010. 207 с.

22. Носачова Т., Волошина М. Патріотизм плакається в родині. *Дошкільне виховання*. 2016. № 6. С. 10-12.

23. Сухомлинська О. В. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності. *Дошкільне виховання*. 2003. № 2. С. 3-8.

24. Український дитячий фольклор. Фольклор народів світу. Хрестоматія. Ч. I. Кіровоград: КДПУ імені Володимира Винниченка, 2015. 170 с.

25. Фоменко Е. В. Формування національної свідомості дітей. Харків: Вид. група «Основа», 2009. 121 с.

26. Чуприненко М. Є. Національно-патріотичне виховання дітей дошкільного віку в сім'ї

https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwiGi4_Y5qj8AhWOp4sKHSzgCSsQFnoECAkQAQ&url=https%3A%2F%2Fs3c10cb4d5041b0a0.jimcontent.com%2Fdownload%2Fversion%2F1515567251%2Fmodule%2F6950686251%2Fname%2F%25D0%25A1%25D1%2582%25D0%25B0%25D1%2582%25D1%2582%25D1%258F.pdf&usg=AOvVaw1n_g0sVzwnFEjtFKwG-aLC

ДОДАТКИ

Додаток 1

Методичні рекомендації щодо оформлення національних куточків у групах ЗДО

Національний куточок у групі має бути розташований у світлому, зручному для огляду місці, бути візуально відокремленим від ігрових центрів. Експозиція національного куточка в групі не повинна бути перенавантаженою та застиглою, вона має змінюватися, поповнюватися. Важливим критерієм національного куточка є його естетичне оформлення.

Крім предметів, виробів національного мистецтва, що подані в пам'ятках нижче, в експозицію можна включати вироби, які виготовляли та використовували в народі *відповідно до обрядових циклів* (осіннього, зимового, весняного, літнього). Наприклад:

- осінній цикл: свято врожаю – кошик із фруктами, овочами;
- зимовий цикл: Різдвяні свята – “зірка” з дерев'яної обичайки (обід сита, решета, бубна тощо) і тоненьких дощечок – семи шалівок, декорована кольоровим папером, стрічками; на стіл кладуть сіно, зерно, сніп-дідух (пропоновані рекомендації визначені у матеріалах А. Богуш).
- весняний цикл “Свято першого жайворонка” – фігурки випечених із солоного тіста жайворонків та голубів; “Вербна неділя” – вербові гілочки, прикрашені квітами, стрічками тощо.

У національному куточку можна ставити букет з квітами (мак, чорнобривці, ромашки, барвінок, півонія, жоржина, ковила тощо).

Зміни в експозиції національного куточка можуть бути пов'язані із пізнавальною темою тижня з народознавства.

Наприклад:

Тема “Українська хата” – макет української хати; “Птахи-символи” – лелека-іграшка; “Криниця – оберіг українського народу” – макет криниці.

“Український віночок”, “Український одяг” – зразки віночків зі стрічками. Важливо зазначити, що віночки дівчата зберігали у скрині, не носили їх щодня, а вдягали на свята, тому бажано, щоб і в куточку його викладали або вивішували лише у святкові дні, а також протягом тематичного тижня ознайомлення дітей з національним одягом.

Також предмети експозиції можуть змінюватися залежно від тематики занять з образотворчого мистецтва.

У старшій групі доцільно виділяти регіональні особливості народного одягу, мистецтва, знайомити з народними умільцями свого регіону.

Педагогам треба чітко розуміти, які посібники, матеріали зберігаються у шафах вихователя, який дидактичний матеріал необхідний для проведення занять, бесід тощо, а які вироби та посібники є експонатами національного куточка.

Важливо зазначити, що коли відбуваються зміни в експозиції національного куточка, то на це обов’язково треба звертати увагу дітей.

Вихователеві необхідно обговорити ці зміни з дітьми, пояснити, з чим вони пов’язані, детальніше розглянути нові предмети тощо. Такі спостереження та бесіди щодо змін в експозиції обов’язково плануються вихователем заздалегідь і фіксуються у перспективному та прописуються в календарному планах.

Пам’ятка

Національний куточок у молодшій групі

1. Ляльки – дівчинка і хлопчик – у національному вбранні.
2. Вироби народних промыслів України:
 - посуд: миска, полумисок, горщик, макітра, глечик, куманець, барильце, горнятко (посуд можна ставити на рушник-стирок, на святковий рушник у дні свят);
 - іграшки;
 - музичні дитячі народні інструменти – яворівські сопілка, дзига, свищики (різної форми);
 - писанки (виставляють напередодні Великодніх свят).

3. Альбом “Українські казки”, у якому розміщуються ілюстрації до народних казок (ілюстрації з казок поповнюються поступово).

4. Макет подвір’я з українською хатою, спорудами для свійських тварин та фігурки тварин.

Виставляється по 1-2 предмети кожного виду виробу, протягом року змінюються на інші або змінюються на такі самі вироби, але з іншим розписом тощо.

5. Дидактичні ігри, наприклад, “Збери з частин ціле” (іграшки).

Пам’ятка

Національний куточок у середній групі

1. Ляльки – дівчинка і хлопчик – у національному вбранні.

2. Вироби народних промислів України:

- посуд: миска, полумисок, горщик, макітра, глечик, куманець, барильце, горнятко (посуд можна ставити на рушник-стирок, на святковий рушник у дні свят);

- іграшки;

- музичні дитячі народні інструменти – яворівські сопілка, дзига, свищики;

- писанки (виставляють напередодні Великодніх свят).

Виставляється по 1-2 предмети кожного виду виробу, протягом року змінюються на інші або змінюються на такі самі вироби, але з іншим розписом тощо.

3. Альбом «Українські казки», у якому розміщуються ілюстрації до народних казок (ілюстрації з казок поповнюються поступово).

4. Дидактичні ігри (орієнтовний перелік): «Знайди за назвою український посуд», «Збери з частин ціле» (розбилася таця, свищик-іграшка тощо), «Що зайве?» (народні та сучасні народні інструменти; народний та сучасний одяг) тощо.

5. Дидактичний фотоальбом «Наше місто».

Пам'ятка

Національний куточок у старшій групі

1. Мапа України або її макет.

2. Ляльки – дівчинка і хлопчик – у національному вбранні.

3. Вироби народних промислів України:

- посуд: миска, полумисок, горщик, макітра, глечик, куманець, барильце, горнятко, таріль, таця (посуд можна ставити на рушник-стирок, на святковий рушник у дні свят);

- іграшки;

- музичні дитячі народні інструменти – яворівські сопілка, скрипка, дзига, свищик;

- писанки (виставляють напередодні Великодніх свят).

Виставляється по 2-3 предмети кожного виду виробу, протягом року змінюються на інші або змінюються на такі самі вироби, але з іншим розписом тощо.

4. Дидактичний фотоальбом «Україна – наша держава», «Київ – столиця України», «Рідне місто».

5. Альбом «Українські казки», у якому розміщуються ілюстрації до народних казок, персонажі народних казок (ілюстрації з казок поповнюються поступово).

6. Дидактичні ігри (орієнтовний перелік): «Знайди за назвою український посуд», «Збери із частин ціле» (розбилася таця, свищик-іграшка тощо), «Що зайве?» (народні та сучасні народні інструменти; вироби народних промислів), «Дорогами країни» (робота з мапою України) тощо.

У вихователів обов'язково повинні зберігатися у шафі тематичні папки або альбоми:

- «Державні символи України» (на звороті кожного символу надруковані орієнтовні бесіди з дітьми про цей символ);

- «Національні символи України» (хліб, рушник, віночок, калина тощо);

- «Визначні дати України» (ілюстрації, які відображають святкові події, можна виставляти у куточку напередодні святкування цих дат);
- «Митці України»;
- портрети Тараса Шевченка, Лесі Українки та інших (вивішуються у національному куточку в дні народження та вшанування пам'яті видатних діячів, прикрашаються рушником-покутником).

АЛГОРИТМ ВИВЧЕННЯ СТАНУ РОБОТИ З ПИТАНЬ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Орієнтовна пам'ятка тематичного контролю з патріотичного виховання дітей дошкільного віку

1. Створення розвивального життєвого простору дитини у групі:
 - 1.1. національний куточок;
 - 1.2. художньо-естетичний центр (літературний, музичний, образотворчий, театральний куточки);
 - 1.3. мовленнєве середовище.
2. Знання педагогами нормативно-правових документів, що регламентують діяльність дошкільного навчального закладу з громадянського виховання. Джерельну базу треба регулярно поповнювати та оновлювати.
3. Змістовність перспективного, календарного планування, системність та послідовність виконання завдань програми з громадянського виховання, відповідність віковим особливостям дітей.
4. Знання педагогами завдань щодо ознайомлення дітей з витоками народознавства. Ефективність методів та прийомів у роботі з дітьми. Доцільність обраних педагогами форм організації роботи з громадянського виховання.
5. Оцінка розвитку основ національної свідомості дітей.
6. Оснащення методичного кабінету.
7. Рівень участі педагогів у методичній роботі закладу, міста з питань громадянського виховання дітей; підвищення професійної компетентності педагогів шляхом курсової перепідготовки, вивчення, узагальнення та впровадження досвіду, участі у проблемних і творчих групах, семінарах, консультаціях тощо.
8. Використання різноманітних форм педагогічного просвітництва. Оцінка батьками результативності роботи вихователів з громадянського виховання.

Аналізуючи подані питання (особливо 5-8), потрібно спочатку переглянути зміст методичного керівництва щодо роботи дошкільного навчального закладу з патріотичного виховання, тобто визначити, чи все виконується з боку керівництва закладом. А потім, узагальнюючи матеріали, відзначити, як управлінська діяльність впливає на стан роботи закладу з цього питання.

Питання аналізу календарного плану освітньої роботи в групах

1. Відображення роботи з ознайомлення дітей з українською національною культурою, традиціями, обрядами протягом місяця.

2. Види та кількість занять з різних розділів програми, на яких здійснюється завдання щодо залучення дітей до національної культури, побуту, традицій тощо (на місяць, квартал, півріччя, рік). Зміст, характер їх запису. Висвітлення словникової роботи.

3. Запис занять з народознавства (якщо у дошкільному закладі вони відокремлені), їх кількість, тематична доцільність, повнота запису, відповідність завданням програми, методиці проведення занять з ознайомлення з навколишнім; їх форма проведення, вид, визначеність та повнота поставлених завдань, доцільність виховних завдань.

4. Планування роботи з розділу «Художня література». Кількість та види діяльності, на яких знайомлять дітей із творами українського народного фольклору, письменниками-класиками, творами сучасних українських прозаїків і поетів. Характер запису, словникова робота.

5. Планування освітнього процесу з дітьми поза заняттями за напрямками:

• ознайомлення дітей з українською національною культурою, побутом, традиціями;

• художньо-мовленнєва діяльність;

• образотворча діяльність;

• музична діяльність.

6. Відповідність заходів темі заняття, сезону, календарним датам, регулярність проведення; їх місце у конкретному режимному моменті.

7. Методи, прийоми формування основ національної свідомості дітей.

8. Групові та колективні форми роботи з формування основ національної свідомості дітей (рухливі ігри, хороводи, читання творів, показ діафільмів, відвідування театрів, екскурсії в музеї тощо), їх доцільність, ефективність, відповідність темі заняття, вікові дітей.

9. Відбиття у плані національних свят, народних хороводних, рухливих українських ігор, їх кількість, відповідність віку. Повнота запису (мета, матеріал).

10. Прийоми індивідуальної роботи з дітьми, її повторюваність. Кількість дітей, охоплених цією роботою.

11. Мова запису (грамотність).

ЗРАЗКИ КОНСПЕКТІВ ЗАНЯТЬ З НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЗАСОБАМИ НАРОДОЗНАВСТВА

Конспект заняття для дітей молодшого дошкільного віку «Півник-свищик»

Мета: Поглибити знання дітей про українську народну іграшку з глини, а саме – про свищик. Продовжувати знайомити дітей з декоративними візерунками українського народного декоративно-вжиткового мистецтва. Учити дітей прикрашати лініями, крапками, кільцями паперові силуети керамічної іграшки. Розвивати зацікавленість до декоративного мистецтва, естетичні почуття, відчуття ритму. Виховувати дбайливе ставлення до іграшок, охайність у роботі з фарбами, бажання малювати.

Обладнання: Керамічна пташка-свищик, ілюстрації із зображенням керамічних пташок-свищиків, тоновані плоскі паперові силуети пташок, гуашеві фарби, пензлі та інше приладдя для малювання.

Хід заняття

Вихователь: Діти, що найбільше ви любите робити вдома і в дитсадку? Так, гратися. А що ви найбільше любите одержувати в дарунок? (Іграшки). Звичайно, всі діти дуже люблять іграшки.

(В групу заходить хлопчик-лялька в українському одязі з керамічною іграшкою – пташкою-свищиком).

- Ой, діти, хто це до нас прийшов? Який гарний хлопчик! Яка гарна на ньому вишивана сорочка! Діти, запитайте, як його звати. (Петрик). Діти, запросіть Петрика сісти. Петрик каже, що в нього був день народження. До нього прийшли друзі, привітали його і подарували подарунок. Він хоче, щоб ви відгадали, який подарунок йому подарували друзі. Послухайте уважно вірш, і ви відгадаєте, що подарували Петрикові.

Друзі Петрика вітали
І йому подарували
Півника із глини.
Гарні іменини!
А той півник чубатий
Добре вміє співати.
Ходить Петрик по селу,
Має втіху немалу.
Хто його почує,
Сміється, жартує.
Петрик не вгаває –
На півнику грає.

- Діти, що подарували Петрику друзі? Так, півника. Ось подивіться, Петрик приніс цю іграшку з собою. З чого зроблена ця іграшка? Так, з глини. А що вміє робити ця іграшка? Так, вміє співати. Послухайте, як вона співає. (Вихователь

грає на свищику). Вам подобається? Давайте розглянемо півника і назвемо, що в нього є? (Тулуб, голівка, гребінчик, борідка, дзьобик, хвіст, а замість ніг підставка).

Чим прикрашений півник? (Крапочками, лініями, кільцями).

Діти, ви хочете прикрасити паперових півників? Петрик каже, що він вам у дитсадку залишить свого свищика. Давайте ми розмалюємо півників і подаруємо Петрикові. Ви погоджуєтесь зі мною? Перш ніж приступити до малювання, я вас запрошуюю поспівати веселу пісеньку “Два півники”. (Діти співають з вихователем, імітують дії за змістом пісні, танцюють). А зараз, діти, сідайте за столи і будемо прикрашати пташок. Ось, подивіться, як я прикрасила пташку. (Діти розглядають різні зразки).

- Що прикрашено у пташки? (Голівка, хвостик, тулуб). Чим прикрашений тулуб? Голівка? Хвостик? Діти, я буду розмальовувати півника, а ви уважно дивіться, як я буду малювати (Вихователь показує послідовність виконання роботи).

Діти виконують роботу. Вихователь з Петриком оглядають роботи.

- Молодці, діти. Ви дуже гарно розмалювали півників. Петрикові дуже подобаються ці пташки. Ми даруємо їх Петрикові.

Петрик дякує за подарунок. Діти дякують за свищика, запрошують Петрика прийти в гості ще раз.

Конспект заняття для дітей середнього дошкільного віку «Чим хата багата»

Мета: Поглиблювати знання дітей про українську хату, предмети українського національного побуту: посуд, рушники, скриню; викликати пізнавальний інтерес до історії української нації, її культури, побуту; показати красу колискових пісень, народних ігор; виховувати любов до праці, почуття гордості за український народ, бажання берегти національну культуру.

Обладнання: картини до теми заняття.

Хід заняття

Лунає українська народна мелодія.

Діти заходять у світлицю і промовляють вірш.

Дитина:

Ми є діти українські,

Український славний рід.

Дбаємо, щоб про нас маленьких

Добра слава йшла у світ.

Все, що рідне, хай нам буде

Найдорожче і святе:

Рідна віра, рідна мова,

Рідний край наш – над усе.

У світлиці дітей зустрічає господиня в національному вбранні.

Вихователь. Куди ми з вами прийшли? (У світлицю). Чому це приміщення називається світлиця? Давайте пригадаємо прислів'я про хату.

Діти:

- Хату руки тримають.

- Без господаря двір плаче, а без господині хата.

Господиня звертає увагу дітей на те, як прикрашена світлиця. Розповідає про ставлення до хліба, про обрядові звичаї і традиції.

Народна гра «Подоляночка».

Дівчатка роблять коло, крутяться і співають, а одна дівчинка стає в середину і жестами показує те, про що йдеться в пісеньці.

Десь тут була Подоляночка,

Десь тут була молодесенька.

Тут вона впала – до землі припала,

Личко не вмивала, бо води не мала.

Ой, устань, устань, Подоляночко,

Обмий личенько, як ту скляночку.

Візьмися в боки, та у підскоки.

Підскоч до раю, бери дівча скраю!

Кого Подоляночка обирає, з тим танцює у колі, а діти плещуть у долоні.

Вихователь. Діти, а як ви гадаєте, для чого потрібна в українській хаті колиска? (Діти відповідають і співають відомі колискові).

Господиня звертає увагу дітей на посуд і розповідає, що посуд купували на ярмарку. Там продавали багато різного посуду, рушників, хустин. А ще на ярмарку і продавці, і покупці співали веселих пісень, грали в різні ігри, раділи зустрічі зі знайомими.

Вихователь. А тепер підійдемо і подивимось, який посуд придбала господиня. (Діти називають посуд, розглядають візерунки й кольори, які використовували майстри у своїй роботі).

– Ось і настав час нам прощатися з господинею. Подякуємо їй за цікаву розповідь.

Вихователь. Де ми з вами побували, діти? Про які предмети українського побуту говорили? І завершимо нашу подорож словами, якими українці з давніх-давен прощалися.

А на цім слові будьте здорові –

Та з усім домом, та з усім родом,

Бажаю вам щастя, здоров'я на довгі роки!

Конспект заняття для дітей старшого дошкільного віку «Символи України. Віночок»

Мета: Розширити та поглиблювати знання дітей про Батьківщину, державні та народні символи України. Познакомити з віночком-оберегом, кольорами стрічок, кількістю квітів, познакомити з легендою українського народу про віночок. Розвивати креативне мислення, уміння відображати побачене у своїх виробках. Виховувати любов до Батьківщини, інтерес до національних символів, до усної творчості українського народу.

Обладнання: Віночок, картинки до дидактичної гри «Символи України», квіти, стрічки, кросворд, фломастери, заготовки до аплікації, клейстер, пензлі, серветки, клейонки на всіх дітей.

Хід заняття

Вихователь: Діти, наше заняття я хочу почати віршем «Де найкраще місце на землі» Д. Павличка.

Де зелені хмари яворів
Зупинили неба синій став,
На стежині сонце я зустрів,
Привітав його і запитав:
- Всі народи бачиш ти з висот,
Всі долини і гірські шпилі.
Де ж найбільший на землі народ?
Де найкраще місце на землі?
Сонце усміхнулося здаля:
Правда, все я бачу з висоти,
Всі народи рівні, а земля
Там найкраща, де вродився ти!
Виростай, дитино, й пам'ятай:
Батьківщина – то найкращий край!

Вихователь: Діти, що ж означає слово Батьківщина?

Так, це місце, де ви народились, живете, де ваші батьки живуть, тому й називається словом Батьківщина. Як називається наша країна?

Кожен народ має свої звичаї, обряди, традиції, символи. Які символи ви знаєте? (народні, державні).

Дидактична гра «Символи України» (діти пояснюють значення символів).

Вихователь: Сьогодні я хочу розповісти вам про один із символів з яким ми вже знайомились – з віночком.

Які прислів'я про віночок ви знаєте?

«У віночку калина – гарна дівчина».

«Який віночок – такий голосочок».

«Віночок вити – життя любити».

«Гарний віночок – окраса дівчини».

Вихователь: Віночок був не лише прикрасою, а й оберегом, бо в нього є така сила, що і біль знімає, й волосся оберігає.

Дівчатка починали носити віночок з трьох років. Перший віночок робила мама, щоб він оберігав доню від злих сил, додавав краси і здоров'я. У вінок вплітали три квіточки. З кожним роком вплітали ще по квітці. А для таких дівчаток як ви вплітали шість квіточок. Коли дівчата підросли, то вже самі плели собі віночки. Подивіться на віночок і скажіть, які квіти ви знаєте?

Маша: У віночок вплітали багато квітів – ружі, калину, безсмертник, волошки, мак, барвінок, чорнобривці, ромашки.

Вихователь: Так, багато квітів вплітали до віночку. Дорослі дівчата плели вінок з дванадцяти квіточок, і кожна мала своє значення. Дівчатка підготували для вас розповідь про квіти.

Ангеліна: Це – квітка ромашка, вона дуже корисна, має лікарські властивості. Якщо мити відваром ромашки волосся воно буде красивим і шовковистим. А коли болить живіт, п'ють чай із ромашки.

Аня: Це – квітка волошка.

На просторах, на полях

Сині зірочки тремтять

Це волошки чарівні

Усміхаються мені.

Волошки красиві і корисні, ними освіжають хату і купують маленьких дітей.

Аліна: Ця квітка – барвінок

Хрещатий барвінок

Зелена земля.

Ця квітка блакитна

Символ життя.

Вона символізує життя і красу душі.

Маша: Це – квітка мак, без нього не буває жодного віночка. Він символізує кохання і оберігає від нечистої сили.

Вихователь: А ще у віночок вплітали чорнобривці, щоб не боліла голівка; любисток – щоб дитина була доброю і любили її люди, а також грона калини та яблуневий цвіт.

Кросворд «Квіти».

	с	о	н	я	ш	н	и	к				
ч	о	р	н	о	б	р	и	в	ц	і		
				б	а	р	в	і	н	о	к	
					а	й	с	т	р	и		
				м	а	л	ь	в	и			

Яка квітка повертається за сонцем?

Назва якої квітки пов'язана з чорними бровами?

Листя якої квітки зберігаються від весни і до морозів?

які квіти символізують початок шкільного навчання?

Яка квітка оберігає від нечистої сили?

Вихователь: А чим ще прикрашений віночок? Так, стрічками, їх було 10. Вони також мають своє значення:

Жовта – символ сонця, зелена – краса і свіжість;

Синя – символ неба, води, здоров'я;

Червона – символ любові, рожева – достаток;

Фіолетова – мудрість, коричнева – символ землі, вічності.

Плели дівчата віночки до свят – Весни, Івана Купали. На весіллі наречена плела собі весільний віночок.

Сьогодні я хочу розповісти вам легенду про віночок.

Легенда про віночок.

Було це чи не було, але розповідають, що в одному селі жили парубок і дівчина.

Любили один одного і вирішили одружитися. На весіллі, саме тоді, коли грали музики, на селище напали татари. Усіх чоловіків повбивали, село спалили, а молодих дівчат у полон забрали, а з ними і вродливу наречену. Чимало років провели вони в чужій країні. Та завжди сподівалися повернутися додому. Якось трапилась така нагода. Вартовий, який їх стеріг, заснув, а двері зачинити забув...

Умить осідлали дівчата коней і помчали як вітер. Коли татари помітили втечу, в ту ж мить кинулися наздоганяти втікачок. Ось-ось наздоженуть. Не довго думаючи, зірвала з голови одна дівчина синю стрічку і кинула за спину. І в тому місці, де лягла стрічка, завирувала глибока ріка. А дівчата тікали все далі... довго перебиралися татари через річку, але намір свій не полишили. Стали знов дівчат наздоганяти. Тоді друга дівчина зняла свою зелену стрічку і кинула за спину. І став позаду густий, чорний ліс. А дівчата помчали далі... Закричали татари, але назад не повернули, почали через ліс пробиратися. Ось знову наздоганяють вони дівчат... Кинула тоді третя дівчина стрічку – червону. І за спиною враз вогонь запалав. А пройти крізь полум'я татари не змогли. Розлютилися вони, що дівчата втекли від них. А дівчата поїхали далі, на рідну землю.

Відтоді вважають, що віночок може захистити молоду дівчину від лиха, від нечистої сили, і стрічки у ньому – зелена, як життя, коричнева, як рідна земля, блакитна, як вода, жовта, як сонце і червона, як молодеча краса.

Вихователь: В давнину і діти, і молоді люди любили в свята виходити на луки, водити хороводи, грати в ігри. Давайте і ми пограємо в гру.

Народна рухлива гра «Чий віночок найкращий?»

Вихователь: А зараз, діти, давайте і ми створимо, сплетемо свій віночок.

Аплікація «Віночок».

Вихователь: Ви чудово справились із завданням, наше заняття я хочу закінчити такими словами:

Гарна, велика, країна моя,

Є в ній озера, річки і моря.

Гори високі, степи і ліси –

Скільки багатства, скільки краси.

Конспект заняття для дітей старшого дошкільного віку «Прислів'я про Україну»

Мета: Ознайомити дошкільників із прислів'ями про Україну, сприяти усвідомленню дітьми значення Батьківщини в житті людини; формувати уявлення про прислів'я як скарбничку народної мудрості; розвивати зв'язне мовлення, словниковий запас дітей, фонематичний слух, творче та логічне мислення; виховувати патріотичні почуття, любов до України, шанобливе ставлення до народної творчості.

Обладнання: Малюнки із зображенням України; комп'ютерна техніка, презентація, рослина з корінням.

Хід заняття

Загадка

Дивний ключ у небі лине,
Не залізний, а пташиний.
Цим ключем в осінній млі
Відлітають ... (Журавлі)

Запитання

Чи доводилося вам бачити журавлів? Де саме ви їх бачили?

Що ви знаєте про журавлів?

Фонематична вправа

Завдання. Вимовіть усі слова злито, на одному видиху. Повторіть тричі, пришвидшуючи вимову:

У лузі журавлик щипав собі щавлик.

Вихователь. В Україні дуже шанують журавля. Цей птах є символом України. Він символізує любов до рідного краю і прихід весни, адже журавель завжди повертається на Батьківщину ранньою весною.

Про журавлів говориться в багатьох прислів'ях. Наприклад: «Журавлі прилетіли – весну принесли».

Вихователь. Діти, на сьогоднішньому занятті ми познайомимося з прислів'ями про Україну.

Прислів'я – це мудрі народні висловлювання про рідну землю, про людину, про природу, про людські чесноти тощо. Наприклад, про самі прислів'я в народі говорять так: «Без прислів'я не проживеш, від прислів'я не втечеш».

Прислів'я № 1: У ріднім краю, як у раю.

Словникова робота

Рай – це, за біблійними переказами, омріяна, прекрасна земля – багата, щедра, розкішна.

Бесіда за запитаннями:

Як називається наша Батьківщина? (Україна).

Чи справді наша Україна схожа на рай? Чим саме? Що у ній прекрасного?

Хто із вас мандрував Україною разом із батьками? Хто хоче розповісти про ті куточки України, де вам пощастило побувати? Що вам найбільше запам'яталося?

Прислів'я № 2: Грудка рідної землі дорожча за золото.

Бесіда за запитаннями:

Як називається наше село? Чи справді у нашому краю, як у раю?

Чи доводилося вам бути у лісі, на річці або в полі? Хто хоче поділитися враженнями?

Чому в народі говорять, що грудка рідної землі дорожча за золото? Чим дорога кожній людині та земля, на якій вона народилася?

Фізкультурна хвилинка

Дружно разом піднялись, (встати).

Вліво, вправо подивились. (Нахилити голову ліворуч, праворуч).

Потім хутко повернулись, (руки на пояс, зробити поворот).

Всім навколо посміхнулись,
Поплескали в долоні. (Поплескати в долоні).
І побігали, як поні. (Біг на місці).
«Хай лунає всюди сміх, (ці слова всі вимовляють хором).
Ми хлоп'ята кращі всіх!».

Прислів'я № 3: Кожна травичка на своєму корені росте.

Вихователь демонструє рослину з коренем.

Бесіда за запитаннями:

Як ви гадаєте, рослина може рости без кореня?

Розгляньте малюнки. Що є корінням людського життя? (Сім'я, родовід, рідна домівка, рідний край).

Людині важливо знати своє коріння?

Чи знаєте ви, як звати ваших мам, тат, дідусів і бабусь? Хто хоче про це розповісти?

А чи знаєте ви свою адресу? Хто хоче її назвати?

Чому, на вашу думку, люди, де б не були, завжди мріють і прагнуть повернутися на свою батьківщину? (Людина повертається до свого коріння).

Прислів'я № 4: Батьківщина – мати, умій за неї постояти.

Бесіда за запитаннями:

У прислів'ї Батьківщину названо матір'ю. Як треба ставитися до України-матері?

Розгляньте зображення на слайді. Що значить «постояти за Батьківщину»?

Вихователь. Сьогодні на сході України йде війна. У тяжких боях українці відстоюють свою матір-Україну.

Давайте побажаємо миру, спокою, процвітання нашій матінці – Україні. А всі бійці, хто із зброєю в руках захищає Україну, нехай повернуться з перемогою, живі і здорові! Цього бажають усі українці, і дорослі, і маленькі, бо для кожного з нас «грудка рідної української землі дорожча за золото».

Вихователь. Давайте пригадаємо, з якими прислів'ями ми ознайомилися сьогодні.

Вправа «Закінчи прислів'я».

У ріднім краю.. (як у раю). Грудка рідної землі... (дорожча за золото). Кожна травичка... (на своєму корені росте). Батьківщина – мати.. (умій за неї постояти).

Вихователь. Я бажаю усім бути гарними синами і доньками рідної матері-України, любити і шанувати свою неньку, берегти, уславлювати її добрими справами!

Навчальне видання

ЛІСОВЕЦЬ Оксана Вікторівна

**НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ
З ОСНОВАМИ НАРОДОЗНАВСТВА**

*Навчальний посібник
для здобувачів вищої освіти за спеціальністю
012 Дошкільна освіта*

Технічний редактор – І. П. Борис

За авторським редагуванням

Підписано до друку 09.02.23 р.
Гарнітура Computer Modern
Замовлення

Формат 60x84/16
Обл.-вид. арк. 4,71
Ум. друк. арк. 6,51

Папір офсетний
Електронне видання

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя.

м. Ніжин, вул. Воздвиженська, 3^А
(04631)7-19-72

E-mail: vidavn_ndu@ukr.net
www.ndu.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2137 від 29.03.05 р.